

AMALIY MASHG'ULOTLARNI BAJARISH UCHUN

Qarshi –2023

Tuzuvchi:

assistent. **F.Jabborov**

Taqrizchilar:

“Toshkent irrigatsiya va qishloq xo‘jaligini
mexanizatsiyalash muhandislari instituti
Qarshi filiali” dotsenti, q/x.f.n.
Abdiev.A.A.

Qar MII “QXMS va DIT” kafedrası
katta o‘qituvchisi – **F.Saydalov**

Ushbu uslubiy ko‘rsatma “Qishloq xo‘jalik mahsulotlarni saqlash va dastlabki ishlash texnologiyasi” kafedrası yig‘ilishida (bayon № 2023 __y), “Sanoat texnologiya” fakulteti uslubiy kengashida (bayon № __ 2023__ y), institut uslubiy komissiyasida (bayon № __ 2023__ y) muhokama etilgan hamda “Qishloq xo‘jalik mahsulotlarni saqlash va dastlabki ishlash texnologiyasi” ta‘lim yo‘nalishi uchun o‘quv jarayonida foydalanishga tavsiya etilgan.

Uslubiy ko‘rsatma 5410500–«Qishloq xo‘jalik mahsulotlarini saqlash va dastlabki ishlash texnologiyasi» bakalavr ta‘lim yunalishi talabalari uchun ishlab chiqilgan bo‘lib, unda fan bo‘yicha o‘tiladigan amaliy mashg‘ulotlarini bajarish tartibi, nazariy qismi va nazorat savollari keltirilgan.

KIRISH

“Bugun jamiyatimiz shuni anglab oldiki, hayotimizni yaxshilash, aholi turmush darajasini ko‘tarish, iqtisodiyotimizning samaradorligini oshirish, xalqimizni boqish, istiqbolimizni rejalash xullas, qanday muammo, qanday masalani ko‘rmaylik, ularning aksariyati birinchi navbatda qishloq xo‘jaligiga borib taqaladi. Hammamizni boqadigan, ozuqa beradigan soha qishloq xo‘jaligi tarmoqlaridir”.

O‘zbekiston agrar industrial davlat bo‘lganligi sababli, mamlakat iqtisodiyotida agrar soha muhim o‘rinni egallaydi. Qishloq xo‘jaligi mamlakat aholisini oziq-ovqat mahsulotlari va sanoatini xom-ashyo bilan ta‘minlash bilan bir qatorda, ishga yaroqli aholining katta qismini ish bilan ta‘minlash va jamiyatdagi barcha tabaqalarning kayfiyatiga ham ta‘sir ko‘rsatib turadi.

Shu bois iqtisodiy islohotlar dastlabki navbatda agrar sektordan boshlanib har bir bosqichda o‘z ijobiy natijalarini berib kelmoqda.

Agrar sohada tub o‘zgarishlarga erishish hamda, islohotlarni keng joriy etish uchun eng avvalo, iqtisodiyotni erkinlashtirish va shu asosda qishloq xo‘jalik tizimida logistikani qo‘llash mavjud muammolarni yechishni osonlashtiradi.

Ma‘lumki turli sifatga ega bo‘lgan moddiy oqimlarning harakatlanishiga oid faoliyat turlari logistikaning mazmunini tashkil etadi. Logistika asosiy mazmun va mohiyati jihatidan xomashyo va materiallarni ishlab chiqaruvchilarga, istemolchilarga yetkazish jarayonlarini rejalashtirish, nazorat qilish, transport operatsiyalarini tashkil etish va boshqarish, yuklarni omborlarda saqlashni tashkil etish, mahsulotlarni is‘temolchiga uning talablariga ko‘ra yetkazib berish bilan bog‘lik muammolar yechimini topishni ko‘zda tutadi.

Bu vazifalarni amalga oshirish ularni o‘zaro bog‘liklikda tahlil va tadqiqot etish, tizimli yondashuv va logistik yondashuvni talab qiladi, chunki umumiy jarayonlarning har biri o‘z navbatida juda murakkab ishlabchiqarish va realizatsiya bilan bog‘liq bo‘lgan jarayonlarni optimallashtirishni talab qiladi.

Shuning uchun ham qishloq xo‘jalik ishlab chiqarishini optimallashtirish logistikani qo‘llashni taqozo etadi va bu fanni o‘rganish muhim hisoblanadi.

Qishloq xo‘jalik tizimida logistik ta‘minotining nazariy asoslarini va ularni O‘zbekistonning o‘ziga xos sharoitlariga tadbqiq qilish imkoniyatlarini yanada chuqurroq o‘rganish, hozirgi kun talabidir.

O‘zbekistonda ilk bor olib borilayotgan logistik izlanishlar hamda ishlab-chiqarish va tijorat faoliyatining har xil turlarini boshqarishda logistik yondashuvning amaliyotga kirib borishi, yangi xo‘jalik sharoitlariga o‘tayotgan, mamlakat iqtisodiyotidagi rivojlanayotgan ustuvor yo‘nalishlar va ehtiyojlarga javoban turli sohalarga logistika tamoyillari izchillik bilan amalga oshmoqda.

Logistikaning ijobiy xususiyatlarini joriy qilinishiga, birinchi navbatda, ishlab chiqarish faoliyati yo‘nalishini ishlab chiqaruvchi, yetkazib beruvchi va sotuvchi bozoridan iste‘molchi bozori tomon o‘zgarishi sabab bo‘lmoqda. Bu o‘z navbatida moddiy-texnik ta‘minot, sotish, transport ta‘minoti va mamlakatda ilgari mavjud bo‘lmagan ulgurji va chakana savdo sohalaridagi qator jiddiy va chuqur izlanishlarni amalga oshirishni taqozo etadi.

Xarajatlarni logistik optimallashtirishning zarurligi va maqsadga muvofiqligini, ishlab chiqarish, moddiy-texnik ta‘minot, sotish, savdo va faoliyatning boshqa yo‘nalishlarida yuzaga kelayotgan yangi sharoitlarda transport xizmatlari ko‘rsatishning

dolzarliligi va ishonchliligini hisobga olgan holda, mamlakatda qishloq xo'jaligi logistikasi bilan shug'ullanuvchi tadqiqotchilarning safi shakllanmoqda.

Qishloq xo'jaligi bilan bog'lik ayrim funksional jarayonlarning murakkabligi va o'ziga xos xususiyatlariga ega ekanligi uchun, axborot va moliyaviy oqimlarni boshqarishda logistik yondashuv imkoniyatlarini, hamda logistik xizmat ko'rsatishning huquqiy ta'minoti muammolari ustida izlanishlar amalga oshirilmoqda.

Logistik tadqiqotlar o'tkazilishi jarayonida, yig'ilgan ilmiy salohiyat, jumladan, kibernetika, tizimlar, graflar, ishonchlilik, kelishuvchanlik, tasodifiy jarayonlar, iqtisodiy matematik va iqtisodiy statistik modellashtirish, dasturlash nazariyalarini va ilmiy izlanishlarning boshqa usullarini, va shuningdek axborot va kompyuter texnikasini qo'llashning shakllari va uslublari takomillashib bormoqda. Bundan tashqari logistika o'z xususiyatlariga muvofiq, bozorning talablariga mos keladigan yangi izlanishlar uslubiyotlarini va ularni amalga oshirish texnologiyalarini tizimli va majmuaviy tarzda yondashishga turtki bo'lishi va yordam berishi lozim.

1-Amaliy mashg'ulot: "Agrologistika" fanining predmeti, vazifalari, asosiy tamoyillari va tushunchalari

Darsning maqsadi: talabalarni logistika fanining asosiy tushunchalari, logistik boshqaruvda quyiladigan vazifalar, marketing tadqiqotlari bilan tanishtiriladi.

Ishni bajarish uslubi: Bugun jamiyatimiz shuni anglab oldiki, hayotimizni yaxshilash, aholi turmush darajasini ko'tarish, iqtisodiyotimizning samaradorligini oshirish, xalqimizni boqish, istiqbolimizni rejalash xullas qanday muammo, qanday masalani ko'rmaylik, ularning aksariyati birinchi navbatda qishloq xo'jaligiga borib taqaladi. Hammamizni boqadigan, ozuqa beradigan soha qishloq xo'jaligi tarmoqlaridir.

O'zbekiston agrar industrial davlat bo'lganligi sababli, mamlakat iqtisodiyoti-da agrar soha muhim o'rinni egallaydi. Qishloq xo'jaligi mamlakat aholisini oziq-ovqat mahsulotlari va sanoatini xom-ashyo bilan ta'minlash bilan bir qatorda, ishga yaroqli aholining katta qismini ish bilan ta'minlash va jamiyatdagi barcha tabaqalarning kayfiyatiga ham ta'sir ko'rsatib turadi.

Shu bois iqtisodiy islohotlar dastlabki navbatda agrar sektordan boshlanib har bir bosqichda o'z ijobiy natijalarini berib kelmoqda.

Rivojlangan mamlakatlar qishloq xo'jaligida olib borilayotgan iqtisodiy islohotlarning tahlili va tajribalar natijalari shundan dalolat bermoqdaki, soha rivoji uni intensivlashganlik darajasi bilan bevosita bog'liqdir, ushbu muhim omilga yetarlicha e'tibor bermaslik, qishloq xo'jaligini rivojlantirishga mo'ljallangan barcha islohot va dasturlarning barbod bo'lishiga olib keluvchi sabablardan biri bo'lgan. Shuning uchun agrar isloh qilish yoki tarmoqni rivojlantirish strategiyasini belgilashda tarmoqda innovatsion jarayonlarni jadallashtirish, yangi texnika va texnologiyalari jalb qilish orqali uni intensivlashtirish darajasini oshirishga katta e'tibor berilmoqda.

Agrar sohada tub o'zgarishlarga erishish hamda, islohotlarni keng joriy etish uchun eng avvalo, iqtisodiyotni erkinlashtirish va shu asosda qishloq xo'jalik tizimida logistikani qo'llash mavjud muammolarni yechishni osonlashtiradi.

Ma'lumki turli sifatga ega bo'lgan moddiy oqimlarning harakatlanishiga oid faoliyat turlari logistikaning mazmunini tashkil etadi. Logistika asosiy mazmun va mohiyati jihatidan xomashyo va materiallarni ishlab chiqaruvchilarga, istemolchilarga yetkazish jarayonlarini rejalashtirish, nazorat qilish, transport operatsiyalarini tashkil etish va boshqarish, yuklarni omborlarda saqlashni tashkil etish, mahsulotlarni istemolchiga uning talablariga ko'ra yetkazib berish bilan bog'lik muammolar yechimini topishni ko'zda tutadi.

Logistik yondashish moddiy oqimlarning tartibga solinishiga olib keladi. Bu oqimlar u yoki bu mahsulotlar ishlab chiqarishda; bu ishlab chiqarishni kerakli materiallar, butlovchi qismlar va xomashyo bilan ta'minlashda; tayyor mahsulotlarni omborga joylashtirish, uni taqsimlash va iste'molchiga yetkazishda vujudga keladi.

Ammo bunday tartibga solishlarni faqat odam, energetik, axborot, moliyaviy resurslar oqimlarining kattaligi, yo'nalishi, vujudga kelishi, tugallanishi, davriyligi, izchilligi, hamda boshqa parametrlarni boshqarish orqali amalga oshirish mumkin. Bu oqimlar ham ularning jismoniy tabiati iqtisodiy faoliyat natijasida yakuniy iste'molchilarning belgilangan ehtiyojlarini qanoatlantiruvchi mahsulotga aylanuvchi dastlabki materiallarning tabiatidan farq qilsada, moddiy bo'ladi.

Shuning uchun logistika tushunchasini kengroq ma'noda iqtisodiy faoliyat jarayonida vujudga keluvchi oqimlarning barcha o'zaro bog'liq turlarini yagona umumiy sifatida boshqarishning zamonaviy metodologiyasi va uslubiyoti sifatida talqin qilish mumkin.

Umumiy holda logistik boshqaruv quyidagi vazifaviy sohalarga yoyiladi:

- zahiralari;
- yuk oqimlarining harakati;
- omborga joylashtirish va omborda ishlov berish;
- materiallar, xomashyo, butlovchilar va tayyor mahsulotlarni tashish;
- mahsulotlarni taqsimlash.

Mavjud amaliyotda logistikaga ikki xildagi yondashish qabul qilingan.

Bitta holda logistika moddiy, axborot, moliyaviy boshqa oqimlarning harakatini boshqarishning mexanizm va tuzilishini ishlab chiqishni ko'zda tutadi, ya'ni rejalashtirish vazifalarining bajarilishi bilan cheklanadi.

Boshqa holda logistika rejalashtirish bilan cheklanmaydi va haqiqiy boshqaruv tadbirlarini ko'zda tutadi, ya'ni boshqaruv bo'yicha kundalik joriy faoliyatni amalga oshiradi. Logistika xoh ishlab chiqarish tadbirkorlik faoliyatini rejalashtirish bosqichi va amalga oshirish bosqichi bo'lsin, marketing tadqiqotlari jarayoniga, moddiy resurslarning harakatlanishi, mahsulotlarning iste'molchilar o'rtasiga taqsimlanishi, shaxsan ishlab chiqarish jarayoni hamda ma'muriy-boshqaruv faoliyatiga ta'sir qiladi.

Marketing tadqiqotlari sotishlarning hajmi va taqsimlashning tuzilmasini tanlashni belgilaydi. Mahsulotlar navlarining kengayishi bazaviy modelni zamonaviylashtirish hisobiga sodir bo'lishi mumkin. Bir qator hollarda bunday zamonaviylashtirish faqat u yoki bu qo'shimcha elementlar (aksesuarlar)ni qo'llash yo'li bilan sodir bo'lishi mumkin. Bunda umumiy texnologik davra algebra uzayishi shart emas, balki ko'pincha qisqaradi.

Marketing tadqiqotlari iste'molchiga ko'rsatilayotgan buyurtmalar va xizmatlarning shakllanishiga talabni belgilaydi. Bunday tahlilda yetkazib berishning istalgan shoshilinchligi va shartnoma muddatlari bajarilishining ishonchiligi hamda talabni darhol qanoatlantirishga qobiliyat kabi talablar belgilanadi. Tashish vaqtini kamaytirish zarurati va buyurtmani bevosita iste'molchiga kerakli joyda, kerakli vaqtda va talab qilingan miqdorda topshirish imkoniyati shuning bilan izohlanadi. Bunday talablar tashqi transportning tuzilishi, uning u yoki bu turidan foydalanish, transport yo'nalishlarini joylashtirishga jiddiy ravishda ta'sir ko'rsatadi.

Mahsulotlarning hajmlari va navlari, ularning saqlash va iste'molchilarga yetkazib berish usullarini tanlash masalalari bo'yicha qarorlar qabul qilish moliyaviy kreditlar olish sharoitlari, ularni to'lash usullari va muddatlari bilan yaqindan aloqadadir. Marketing tadqiqotlarining natijalari menejment va moliyaviy oqimlarni taqsimlash sohasidagi ayrim xulosalar va qarorlarga olib keladi. Logistik tizim marketing tadqiqotlarini butun iqtisodiy faoliyatni ushbu tadqiqotlar natijalarini amalga oshirish yo'nalishida tashkil qilish bilan kengaytiradi va to'ldiradi ushbu faoliyatni tashkil qilish moliyaviy oqimlarni tartibga solish va tegishli boshqaruv ko'rsatmalarini berish yo'li bilan amalga oshiriladi.

Logistika tamoyillariga ko'ra atrof bozor muhiti va iqtisodiy faoliyatning borishi haqidagi joriy axborotlarning marketing tadqiqotlari asosida qabul qilinadigan barcha boshqaruv qarorlari moddiy oqimlarga ta'sir qilishda aks ettiriladi.

Pirovardida logistik boshqaruv shunday tadbirda ta'sirni amalga oshirishi va ishlab chiqarish jarayonini tashkil qilishi kerakki, kamroq harajatlarda salohiyatli iste'molchilarni yaxshiroq qanoatlantirsin va ularning doirasini kengaytirsin.

Zamonaviy iqtisodiyotda logistikani rivojlanishi quyidagi bosqichlarga bo'linadi:

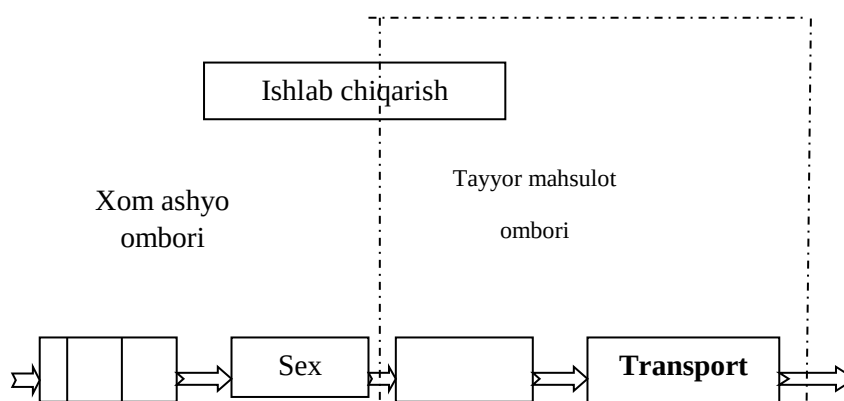
Birinchi bosqich – 60 chi yillarga to'g'ri keladi, va muomala sohasida moddiy oqimlarni boshqarish uchun logistik yondashishni qo'llash bilan tavsiflanadi. Ushbu davrda ikkita asosiy qoidaga rioya qilish boshlandi:

ishlab-chiqarish va tashishdagi alohida mavjud bo'lgan moddiy oqimlar boshqaruvning yagona tizimi bilan o'zaro bog'lik ekanligi.

moddiy resurslar jismoniy taqsimotining ayrim funksiyalarini integra-siyalashuvi sezilarli iqtisodiy samara berishi mumkinligi.

Jismoniy taqsimotning optimallasuvi masalalari hamma vaqt kun tartibida turgan. Masalan, yetkazilayotgan partiyalar chastotasi va o'lchamining optimallasuvi, omborlar joylashishi va amal qilishining optimallasuvi, transport yo'nalishlari va grafiklarining optimallasuvi va hokazo. Odatda ushbu masalalar alohida alohida tarzda yechiladi, va bu tizimli samaradorlikni ta'minlamaydi. Logistik yondashishning xususiyati esa, ularni tizimli yechimini topishdan iboratdir.

Logistika rivojlanishining birinchi bosqichida, tovar mahsulotlarni ishlab-chiqarishning barcha jarayonlari mustahkam o'zaro aloqalarga ega bo'ladilar. Masalan logistika rivojlanishining birinchi bosqichidagi moddiy oqimlar xarakati jarayoni ishtirokchilarining logistik integratsiyalashuvi darajasi, (1-rasmda) ko'rsatilgan.

Shuni ham ta'kidlab o'tish joizki, moddiy oqimlarni boshqarish bo'yicha masalalarni birgalikda yechish, ularni alohida yechishga nisbatan murakkabroqdir. Bunda boshqacha uslublar, hamda mutaxassislarning boshqacha tayyorgarligi talab etiladi.

Logistika rivojlanishidagi ikkinchi bosqich XX asrning 80 chi yillariga to'g'ri keladi. Ushbu davrda logistikaning integratsion asosi kengayib, u ishlab-chiqarish jarayonini ham qamrab oldi.

Nazorat va mulohaza savollari:

1. Logistikaning vujudga kelish tarixi qanday?
2. Logistikaning rivojlanish bosqichlari qaysi yillarga to'g'ri keladi?
3. Korxonani boshqarishda logistika roli qanday?
4. Marketing tadqiqotlarni tushuntirib bering?

2-Amaliy mashg'ulot: Logistika konsepsiyasi

Konsepsiya – bu yondashishlarning tizimi, hodisalarni, jarayonlarni u yoki bu tarzda tushunishdir. Moddiy oqimlarni boshqarishni ratsionallashtirish yo'li bilan xo'jalik faoliyatini takomillashtirishga yondashuvlar tizimi logistikaning konsepsiyasini xarakterlaydi. Bu konsepsiyaning tashkil etuvchilari bo'lib quyidagilar hisoblanadi:

- logistika masalalarini yechishda tizimli yondashish tamoyilini amalga oshirish;
- iqtisodiy kompromisslar asosida qarorlar qabul qilish;
- butun logistik zanjir davomida xarajatlarni hisobga olish;
- logistikaga korxonalarning raqobatbardoshligini oshiruvchi omil sifatida yondashish;

Tizimli yondashish tamoyilini amalga oshirish. Logistikada tizimli yondashish xo'jalik yurituvchi subyektlarni o'zaro bog'liq tizim ostilar kompleksi – ishlab chiqarish, sotish va xarid qilish bo'linmalari sifatida ko'rib chiqishni nazarda tutadi, ular tashqi muhitdan olinadigan va uzatiladigan ma'lumotlar asosida boshqariladi. Logistik tizimlarning faoliyati murakkab asos – natija aloqalarining ham tizimlar ichida, ham tashqi muhit bilan munosabatlarida vujudga kelishi bilan xarakterlanadi. Bunday sharoitlarda tizimlar faoliyatining umumiy maqsadlarini hisobga olmasdan, alohida qarorlar qabul qilish yetarli emas yoki xato bo'lishi mumkin.

1-misol. Korxonaning boshqaruv bo'limi shakarni qog'oz paketlarga joylashtirish haqida qaror qabul qiladi. Qoplarga qadoqlangan shakarni tashishga, yuklashga va boshqa texnologik amallarni bajarishga moslashtirilgan umuman tovar harakati tizimi bu qarorga qanday munosabatda bo'ladi?

Tizimli yondashishga binoan ishlab chiqaruvchi korxonada shakarni qadoqlash haqidagi qarorlar transport va savdo - sotiq tashkilotlarining talablarini hisobga olgan holda qabul qilinishi zarur va maqsadi moddiy oqimni optimallashtirishdan iborat bo'lishi kerak.

Iqtisodiy kompromiss (kelishuv)lar asosida qarorlar qabul qilish – iqtisodiy kompromisslarni

ishlatish hamda logistik jarayonda qatnashuvchi hamma ishlab chiqarish tashkilotlarining qiziqish doirasini namoyon qiluvchi hisobotlarda aks etadi. Iqtisodiy kompromisslar asosida qarorlar qabul qilish, tovar harakatining alohida bosqichlarini tutashuv joylarida logistikaning aralash funksiyalari talablarini hisobga olish zaruriyatini ko'zda tutadi. Bu kelib tushishining hajmi, tezligi va unga ketadigan xarajatlardagi ko'rsatkichlarning o'zaro bog'liq holda ko'rib chiqilishi, xaridlar miqdori haqida qarorlar esa buyurtmani bajarishga ketadigan xarajatlar va zaxiralarni saqlashga ketadigan xarajatlar hisobga olingan holda qabul qilinishi zarurligini bildiradi.

Butun logistik zanjir davomida xarajatlar hisobi. Logistikaning asosiy maqsadlaridan biri – moddiy oqimning birlamchi xom ashyodan to oxirgi iste'molchigacha yetkazib berishga ketadigan xarajatlarni boshqarishdir. Lekin tovar harakati jarayonida xarajatlarni boshqarish faqatgina chuqur hisobot amalga oshirilsagina mumkin bo'ladi. Logistik jarayonlar va ishlab chiqarish xarajatlarini hisobga olish tizimi, logistik funksiyalarni amalga oshirish jarayonida yuzaga keladigan xarajatlarni ajratishi, eng muhim xarajatlar haqida, hamda ularning o'zaro ta'siri haqida ma'lumotlarni shakllantirishi zarur. Bu shart bajarilsa, logistik tizimning optimal shaklining asosiy mezonini ishlatish imkoniyati vujudga keladi – butun logistik zanjir davomida eng kam xarajatlar yig'indisi hosil bo'ladi.

Logistikaga korxonaning raqobatbardoshligini oshiruvchi omil sifatida yondashish. Logistikaning raqobatbardoshlik omili sifatida ko'rib chiqilishi, shu sohada qabul qilinayotgan qarorlar, mahsulot sotishdan tushadigan foydaga ko'rsatadigan ta'siri nuqtai nazaridan baholanishi zarurligini ko'zda tutadi. Shuning uchun logistikani korxona ishining asosiy iqtisodiy va moliyaviy ko'rsatkichlar bilan bog'liqligini aks ettiruvchi ko'rsatkichlarini qidirish masalasi yuzaga keladi.

Logistikaning maqsadlari va tizimi

Logistikaning asosiy maqsadlari

Logistika tizimi

Bu ikkala maqsadlar logistikaning bosh maqsadiga erishish vositalari bo'lib hisoblanadi – asosiy maqsadlarga xizmat qiladi; ularni logistika sohasidagi korxonaning faoliyati aniqlab beradi (1-jadval).

Faoliyat sohasi	Logistikaning asosiy maqsadlari	Logistika maqsadlarini amalga oshirish bo'yicha ishlar yo'nalishi
1	2	3
Materiallarni xarid qilish	Minimal narxlar bo'yicha xarid qilishni amalga oshirish. Kelib tushishning ishonchliligini oshirish. Materiallar kelib tushishi va qayta ishlash jarayonlarining sinxronligini ta'minlash	Materiallarga buyurtmalarni shakllantirish. Yetkazib beruvchilarni tanlash. Materiallarning kelib tushish grafigini ishlab chiqish. Ishlab chiqarishning moddiy va texnik ta'minotida qatnashuvchi bo'linmalar faoliyatini tashkil etish va loyihalashtirish
Mahsulot ishlab chiqarish	Ishlab chiqarish jarayonining uzluksizligini ta'minlash. Olingan buyurtmalarni tuzilish va sifat bo'yicha bajarish. Ishlab chiqarishga ketadigan xarajatlarni kamaytirish. Ishlab chiqarishni o'zgarib turuvchi talablarga moslashtirish. Tayyor mahsulotning zaxira darajasini kamaytirish.	Ishlab chiqarish jarayonida materiallarni tashish ishlarini tashkil etish. Ish joylariga materiallarni yetkazib berishni ta'minlash. Ishlab chiqarishda moddiy oqimni boshqarish. Ishlab chiqarishda materiallar zaxirasini boshqarish.
Tayyor mahsulotni sotish	Iste'molchilar talabini qoniqtirish. Buyurtma va shartnomalarga asosan mahsulot yetkazib berish. Yetkazib beruvchi tizim tayyorligining yuqori darajadiligini ta'minlash.	Mahsulot iste'molchilari bilan to'g'ri aloqalarning o'rnatilishi, buyurtmalar portfelining shakllanishi. Iste'molchilarga mahsulot yetkazib berishni tashkil etish. Iste'molchilarga servis xizmati ko'rsatishni tashkil etish. Tayyor mahsulotni omborga joylashtirishni tashkil etish. Tayyor mahsulot zaxirasini boshqarish.

2-misol

Sotishni tashkil etishda asosiy muammo bo'lib buyurtma olish hisoblanadi. Bu muammo iste'molchilar bilan aloqalarni o'rnatish va qidirish, ularga servis (xizmat) ko'rsatishni tashkil etish orqali hal etiladi. Asosiy e'tibor quyidagi savollarga qaratiladi: korxonada ishlab chiqarilgan mahsulot ustidan nazorat qilish; sotib olingan texnikani, uning kafolatlangan xizmat ko'rsatish muddatiga mos holda ishlatish va sozlash. Bu sohadagi ishlarning asosiy yo'nalishlari bo'lib quyidagilar hisoblanadi: xizmat ko'rsatish uslublarini takomillashtirish; mahsulot sifatini o'rganish va aniqlash; sozlash bo'linmalarining ehtiyot qismlari bilan markazlashgan ta'minotini tashkil etish.

Ko'rsatilgan maqsadlarni amalga oshirishning tashkiliy mexanizmi logistika tizimi sifatida keltirilishi mumkin.

Logistika tizimi. Logistika tizimi – bu moddiy oqimlarni boshqarish va tashkil etishning shakllari, uslublari va qoidalarining yig‘indisidir.

Logistika tizimi tarkibida tizimostilarning uchta darajasi ajratiladi:

- elementli;
- funksional;
- tashkiliy.

Birinchi darajali tizimostilar (elementli) logistik zanjirning asosiy bo‘g‘inlari samarali

ishlashini va o‘zaro kelishilganligini ta‘minlashga qaratilgan faoliyat turlarini belgilab beradi. Ular qatoriga quyidagi tizimostilar kiradi: logistika bo‘linmalarining faoliyatini tashkil etish, omborlar va transport ishini tashkil etish.

Logistik tizimning funksional darajasi tuzilishi jihatidan, moddiy oqimlarni boshqarish uslublari va tamoyillari jihatidan turli xil bo‘lgan jarayonlar guruhini tasniflab beradi. Bu tizimostilar guruhi quyidagilardan iborat: ishlab chiqarishda moddiy oqimlarni tashkil etish, xaridlarni boshqarish, logistika qarorlarining huquqiy va axborot ta‘minotini tashkil etish, mahsulot sotishni tashkil etish.

Tashkiliy daraja – jarayonlarning hamma guruhlarini bir butun jarayonga yig‘uvchi tizimostilarni o‘z ichiga oladi. Bu tizimostilar: buyurtmalarni boshqarish va ishlab chiqarishda moddiy oqimlarni boshqarishni tashkil etish.

Ko‘rsatib o‘tilgan tizimostilarning har biri o‘ziga tegishli masalalarni hal qiladi.

3 - misol.

Logistik zanjir elementlarining o‘zaro ta‘siri va ishlashini ta‘minlab beruvchi tizimostilarda hal qilinadigan muammolar.

Omborlar ishini tashkil etish tizimostisi omborlar soni va tuzilishini, ular bajaradigan ishlarni aniqlab berish, materiallar hisobi va nazorati bo‘yicha muammolarni hal qiladi. Transport ishini tashkil etish tizimostisi transport vositalarining turi va miqdori, transport yo‘nalishlari va harakatlanish chizmalarini o‘rnatish, yuk oqimlarini optimallashtirish bo‘yicha muammolarni hal qilishga qaratilgan. Logistika bo‘linmalarining faoliyatini tashkil etuvchi tizimosti u bajaradigan ishlar, logistika jarayonini kadrlar bilan ta‘minlash bo‘yicha muammolarni hal qilish uchun xizmat qiladi.

Logistikaning marketing va ishlab chiqarishni rejalashtirish bilan funksional o‘zaro bog‘liqligi.

Logistik faoliyatni amalga oshirish korxonadagi boshqa turdagi faoliyatlar bilan chambarchas bog‘liq.

Logistik funksiyalar tez-tez turli xil bo‘linmalar tomonidan amalga oshiriladi. Masalan, korxonaning bir bo‘linmasi materiallarni sotib olish bilan, boshqasi – zaxiralarni saqlash, uchinchisi – tayyor mahsulotni sotish bilan shug‘ullanadi. Bunda alohida bo‘linmaning maqsadlari, asosan, tashkilot moddiy oqimining ratsional maqsadlari bilan mos kelmaydi.

Korxonada ishlab chiqarishni boshqarishga logistik yondashuv logistikaning maxsus xizmatini ajratishni ko‘zda tutadi, bu xizmat yetkazib beruvchi bilan

shartnomali munosabatlarni shakllantirishdan boshlab to tayyor mahsulotni iste'molchiga yetkazib berishgacha bo'lgan moddiy oqimni boshqarishi zarur.

Logistika va marketing. Logistika bilan marketingning o'zaro bog'liqligi muhim ahamiyatga ega. Masalan, marketing xizmati tomonidan hal qilinadigan korxona ishlab chiqarayotgan mahsulot assortimentini boshqarish va xizmat ko'rsatishni rejalashtirish logistik bo'linmalar bilan birgalikda amalga oshiriladi. Bunda logistika xizmatining maqsadi bo'lib, marketologlar tomonidan asoslab berilgan mahsulot turlarini ishlab chiqarishga ketadigan xom ashyoni yetkazib berish va zaxiralarni boshqarish hisoblanadi.

Logistika va ishlab chiqarishni rejalashtirish. Korxonada logistika xizmati ishlab chiqarishni rejalashtirish bilan chambarchas bog'liq. Bu ishlab chiqarishni, xom ashyoni, materiallarni, ehtiyot qismlarni ma'lum miqdorda va sifatda vaqtda yetkazib berilishiga tobe'ligi bilan asoslanadi. Shuning uchun logistika biron – bir mahsulot ishlab chiqarish haqida qarorlar qabul qilish va tayyor mahsulotni ishlab chiqarish grafiklarini shakllantirishda qatnashishi kerak. Logistik xizmatning muhim funksiyasi bo'lib xom ashyoni va ehtiyot qismlarni sexlarga, ish joylarining o'ziga yetkazib berish va tayyor mahsulotni saqlash joylariga o'tkazish hisoblanadi. Shu funktsiyani amalga oshirishda logistikaning ishlab chiqarish bilan o'zaro bog'liqligi, har xil joylarda zaxiralarning ko'payishiga, ishlab chiqarishga qo'shimcha og'irlik yuzaga kelishiga olib keladi.

Nazorat uchun savollar.

1. Logistika konsepsiyasining tashkil etuvchilari.
2. Logistikaning asosiy maqsadlari va ularni amalga oshirish bo'yicha ishlarning yo'nalishlari.
3. Logistika tizimi va unga kiruvchi tizimostilarning tarkibi.

(2-soat)

3-Amaliy mashg'ulot: Qishloq xo'jaligida makro logistik va mikro logistik tizimi

Makro logistika - moddiy va axborot jarayonlarini boshqarishning global muammolarini ko'rib chiqadi. Makrologiyalar etkazib beruvchilar va iste'molchilar bozorini tahlil qilish, tarqatishning umumiy kontsepsiyasini ishlab chiqish, omborxonalarining xizmat ko'rsatish joyida joylashishi, transport va transport vositalarining turini tanlash, transport jarayonini tashkil etish, material oqimlarining oqilona yo'nalishlari, xom ashyo, materiallar va yarim tayyor mahsulotlarni etkazib berish punktlari, tranzit yoki tanlash bilan bog'liq masalalarni hal qiladi. tovarlarni etkazib berishning ombor sxemasi.

Mikro logistika - ichki darajada moddiy va axborot oqimlarini boshqarishning mahalliy muammolarini o'rganadi. Bu tarmoqlararo jarayonlar, ya'ni turli firmalar, transport, omborxonalar va saqlash sohasidagi vositachilar o'rtasidagi logistika

jarayonlarini qamrab oladi. Bu ma'lum bir kompaniyaning normal ishlashi bilan bog'liq ichki ishlab chiqarish logistikasi. Logistika iqtisodiy jarayon sifatida, boshqaruv funktsiyasi va fan sifatida ajralib turishi kerak.

Mikro logistikaning uch turi mavjud: 1) tovarlarni sotib olish yoki sotib olish bilan bog'liq (xaridlar logistikasi); 2) ishlab chiqarish; 3) mahsulot sotishga ixtisoslashgan (tarqatish). Ushbu mikro logistika turlarining barchasi uchun logistika ma'lumotlari oqimi (materialning oqimi to'g'risida ma'lumotlarni olish, ularni uzatish, qayta ishlash va tizimlashtirish) tayyor ma'lumotlarning navbatdagi soniga ega bo'lishi shart. Agar logistika tizimi doirasida ishlab chiqarish, marketing, bo'linish va tashish, iste'mol va bozorni etkazib berish funktsiyalari birlashtirilgan bo'lsa, u makro logistika deb ataladi.

Mikro logistika- bitta korxona ichidagi mahalliy muammolarni hal qiladi.

Ushbu ikkala tushunchani aks ettiradigan ba'zi bir misollarni keltiramiz: yiliga 10000 tonna yuk ulgurji savdo bazasining ombori orqali o'tadi (mikro logistika); Evropa hamjamiyati mamlakatlari yagona ichki bozorni (makro logistika) tashkil etadi; Rossiya transport kompleksining yillik aylanmasi 10 milliard tonnagacha (makro logistika); ombor aylanmasi o'rtacha ta'minotdan 15 baravar ko'p (mikro-logistika).

Logistika zanjiri ostida xom ashyo manbasidan tayyor mahsulotni iste'mol qilishga qadar materiallar oqimining bosqichlari ketma-ketligini tushuning. Logistika zanjiri aloqalardan iborat. Logistika zanjirining asosiy yo'nalishlariga quyidagilar kiradi: xom ashyo, materiallar, yarim tayyor mahsulotlar etkazib berish; xom ashyo va mahsulotlarni saqlash; tovarlar ishlab chiqarish; tayyor mahsulot omboridan iste'molchiga tovarlarni yuborish va h.k.

Moddiy oqimlarni rag'batlantirish bo'yicha har bir operatsiya logistika tarmog'i - korxonaning muayyan aloqalari bilan bog'liq bo'lgan ma'lum xarajatlarga mos keladi. Ushbu xarajatlar logistika deb tasniflanganligi sababli, ular logistika xarajatlari deb nomlanadi. Bularga quyidagilar kiradi: yuklash va tushirish ishlari; transport va ekspeditorlik; yuklarni saqlash; yuk to'g'risidagi ma'lumotlarni to'plash, saqlash va uzatish; etkazib beruvchilar va mijozlar bilan hisob-kitoblar; yuklarni sug'urtalash; tovarlarni bojxona rasmiylashtiruvi va boshqalar.

Logistika xarajatlari hajmi faoliyat sohasiga bog'liq: sanoatda ular mahsulot ishlab chiqarish va sotish umumiy xarajatlarining 10-15 foizini tashkil qiladi, savdoda - 25 foiz va undan yuqori. Demak, mikro logistika sohalari quyidagilar:

- ishlab chiqarish: mahsulot ishlab chiqarishni batafsil taqsimlash, mehnatni sifat nazorati, ishlab chiqarish rejasini korxonaning ishlab chiqarish maydonlariga joylashtirish bilan ishlab chiqarish vazifalarini rejalashtirish;

tashilayotgan tovarlarni qayta ishlash: inventarizatsiyani boshqarish, harakatlanish, aloqa, axborot oqimini tashkil qilish, mahsulotni qadoqlash, ularni saqlash, omborga tushirish, yukni qayta ishlash operatsiyalari va jo'natma uskunalari;

- marketing: moliyaviy rag'batlantirish, moliya va hisob-kitoblar, bozorni o'rganish, xizmat ko'rsatishni tashkil qilish;

- iste'mol: mahsulot etkazib berish uchun buyurtmalarni loyihalash, zaxiralash, iste'molchilarga etkazib berish, moliyalashtirish buyurtmalari.

Mikro-mantiqiy tizimda masalalar uning individual funktsional elementlari doirasida hal qilinadi. Masalan, ishlab chiqarish va marketingni rejalashtirish jarayonlari korxona ichida birlashtiriladi, transport, saqlash va qayta ishlash operatsiyalari optimallashtiriladi, material oqimi, ya'ni korxonaga kiradigan materiallar bu erda qayta ishlanadi va korxonadan chiqariladi, shuningdek, u bilan birga keladigan axborot oqimi materiallarning harakati. Bunday mikro-mantiqiy tizimlar ba'zan ishlab chiqarish ichidagi tizimlar deb ataladi. Shuningdek, ularga yirik avtomatlashtirilgan transport va saqlash komplekslari kiradi. Ishlab chiqarish logistikasi korxonaning oqilona tuzilishi va tuzilishini, turli xil texnik vositalarni va funktsiyalar va xizmat ko'rsatuvchi xodimlarning bo'linishini, logistika xizmatini tashkil qilishni va tayyor mahsulotni sotishni hisobga oladi. Ishlab chiqarish logistika tizimining ushbu elementlarining o'zaro ta'siri printsipi uni qurishda hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Agar individual quyi tizimlarni ulash mumkin bo'lsa, logistika tizimidagi ishlab chiqarish jarayonlarini ratsionalizatsiya qilishning barcha imkoniyatlaridan foydalanish mumkin.

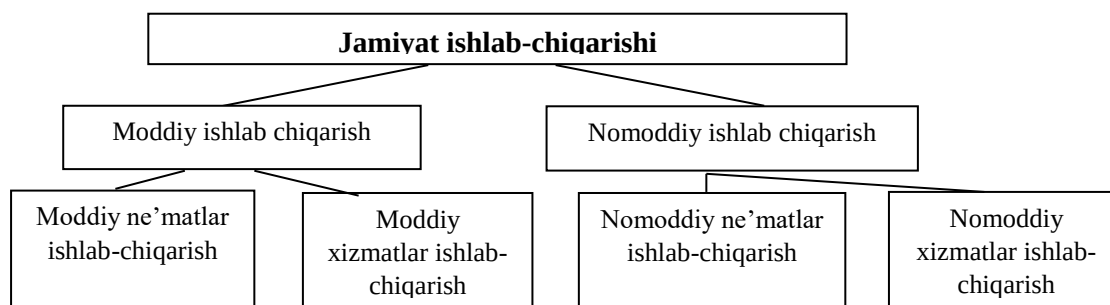
Makro va mikro logistika o'rtasidagi farq, birinchidan, tovarlar harakati ishtirokchilarining o'zaro munosabatlari tovarlarni sotib olish va sotishga, ikkinchidan, ommaviy munosabatlarga asoslanganligidadir.

(4-soat)

4-Amaliy mashg'ulot: Ishlab chiqarish logistikasi

Moddiy oqim, xom-ashyoning birinchi manbasidan oxirgi iste'molchigacha bo'lgan yo'lida qator ishlab-chiqarish bo'g'inlaridan o'tadi. Bu bosqichda moddiy oqimlarni boshqarish, o'ziga xos xususiyatlariga ega, va ishlab-chiqarish logistikasi deb atala-di.

"Ishlab-chiqarish" atamasining ma'nosini eslatib o'tamiz. Ma'lumki jamiyat ishlab-chiqarishi moddiy va nomoddiy qismlarga bo'linadi (2-rasm). Ishlab-chiqarish logistikasi, moddiy ishlab-chiqarish sohasida yuz beradigan jarayonlarni ko'rib chiqadi.

2-rasm. Jamiyat ishlab-chiqarishining tuzilmasi

Ishlab-chiqarish logistikasining maqsadi bu moddiy boyliklar yaratuvchi yoki saqlash, qadoqlash, joylash kabi moddiy xizmatlar ko'rsatuvchi korxonalar ichidagi moddiy oqimlarni optimizatsiyalashtirishdir. Ishlab-chiqarish logistikasida o'rganiladigan obyektlarning tavsifiy belgisi – bu ularning hududiy ixcham joyla-shishidir. Adabiyotlarda ularni «logistikaning orol obyektlari» deb ham atashadi.

Ishlab-chiqarish logistikasi doirasidagi logistik jarayon ishtirokchilarini ichki ishlab-chiqarish munosabatlari bog'lab turadi (tovar-pul munosabatlari bilan bog'langan makrodarajadagi logistik jarayon ishtirokchilaridan farqli ravishda).

Ishlab-chiqarish logistikasida ko'riladigan logistik tizimlar, ichki ishlab-chiqarish logistik tizimlari nomi bilan yuritiladi. Ularga: sanoat korxonalarini, ombor inshootlariga ega ulgurji savdo korxonalarini, xo'jalik hamda fermer xo'ja-liklarini va boshqalarni kiritish mumkin.

Ichki ishlab-chiqarish logistik tizimlarini mikro va makro darajalarda ko'rib chiqish mumkin.

Makrodarajada ishlab-chiqarish logistik tizimlari makrologistik tizimlar-ning unsurlari sifatida namoyon bo'ladilar. Ular moddiy oqimlar manbalari bo'lib, ushbu tizimlar ishining bir tekis borishini ta'minlaydilar. Makrologistik ti-zimlarni tashqi muhit o'zgarishlariga moslashuvi, ularning ichidagi ichki ishlab-chi-qarish logistik tizimlari ishlab-chiqaradigan mahsulotning assortimenti va miqdo-rini tez o'zgartira olish qobiliyatiga bog'liq.

Mikrodarajadagi ichki ishlab-chiqarish logistik tizimlari, bir-biri bilan o'zaro munosabatda va aloqalarda bo'lib, ma'lum birlikni, butunlikni vujudga kel-tirgan tizimchalar qatoridir. Bu tizimchalar: xaridlar, omborlar, zaxiralar, ishlab-chiqarishga xizmat ko'rsatish, transport, axborot, sotish va kadrlardir. Ular moddiy oqimni tizimga kirishi, undan o'tishi va chiqib ketishini ta'minlaydilar. Logis-tika konsepsiyasiga muvofiq ichki ishlab-chiqarish logistik tizimlarining yaratili-shi, korxona ichidagi ta'minot, ishlab-chiqarish va sotish bo'g'inlarining rejalari va ishlarini doimiy ravishda o'zaro kelishilishi va to'g'rilanib borishi imkoniyatini ta'minlashi lozim.

Ishlabchiqarishni tashkil etishning an'anaviy va logistik konsepsiyalari

Ishlab-chiqarishni tashkil etishning logistik konsepsiyasi quyidagi asosiy ho-latlarni o'z ichiga oladi:

ortiqcha zaxiralardan voz kechish;

asosiy va transport-ombor operatsiyalarini bajarish uchun ortiqcha vaqtdan voz kechish;

iste'molchi buyurtmasi bo'lmagan mahsulotlarni ishlab-chiqarishdan voz kechish;

uskunalar to'xtab turishini yo'q qilish;

sifatsiz mahsulotlarni yo'q qilish;

xo'jalik ichidagi noratsional tashishlarni yo'q qilish;

yetkazib beruvchilarni hamkorlarga aylantirish.

Logistikadan farqli o'laroq ishlab-chiqarishni tashkil etishning an'anaviy konsepsiyasi quyidagilardan iborat:

mahsulotni iloji boricha yirik partiyalarda ishlab-chiqarish;

«Har extimolga qarshi» moddiy resurslarning maksimal katta zaxirasiga ega bo'lish.

Konseptual hollarning mazmuni shundan dalolat beradiki, ishlab-chiqarishni tashkil etishning an'anaviy konsepsiyasi «sotuvchi bozori» sharoitlari uchun eng qulay bo'lsa, logistik konsepsiya «xaridor bozori» sharoitlari uchun eng qulaydir.

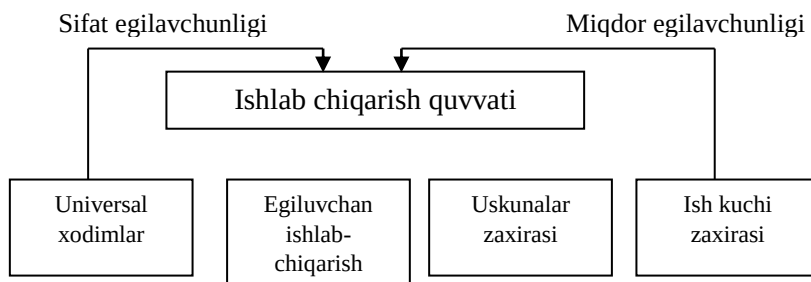
Talab taklifdan ko'p bo'lsa, hech ikkilanmasdan aytish mumkin, bozor konyuk-turasini hisobga olib ishlab-chiqarilgan mahsulot to'liq sotiladi. Shuning uchun asosiy ishlab-chiqarish fondlari maksimal yuklash ustuvorlikga ega bo'ladi. Shu bilan birga ishlab-chiqarilgan partiya qancha yirik bo'lsa mahsulot birligining tan-narxi shuncha kam bo'ladi. Mahsulotni sotish birinchi darajali muammo bo'lmaydi.

Bozorga iste'molchi "diktaturasi" kelishi bilan vaziyat o'zgaradi. Raqobat sharoitida ishlab-chiqarilgan mahsulotni sotish vazifasi birinchi o'ringa chiqadi. Bozor talabini muntazam emasligi va oldindan bilib bo'lmashligi sharoitida katta zaxiralar yaratish va saqlash maqsadga muvofiq emasdir. Shu bilan birga, ishlab-chiqaruvchi bitta buyurtmani ham qo'yib yubormaydi. Bundan, paydo bo'lgan talabga tez javob qaytara oladigan, egiluvchan ishlab-chiqarish quvvatlariga ehtiyoj paydo bo'ladi.

Ishlab-chiqarish tizimlarining sifat va miqdor egiluvchanligi.

Ishlab-chiqarish o'z mahsuloti assortimenti va miqdorini tez o'zgartira olgan taqdirdagina, bozor sharoitida faoliyat yuritishi mumkin. 70-yillargacha, butun dunyo, bu masalani ombordagi tayyor mahsulot mavjudligi hisobiga yechardi. Bugungi kunda esa logistika, talab o'zgarishiga, ishlab-chiqarish quvvatlarining zaxiralari hisobiga moslashishni taklif etadi.

Ishlab-chiqarish quvvatlari zaxirasi, ishlab-chiqarish tizimlarining sifat va miqdor egiluvchanligi mavjudligi yuzaga keladi. Sifat egiluvchanligi universal xizmat ko'rsatuvchi personal (xodimlar) va egiluvchan ishlab-chiqarish mavjudligi hisobiga ta'minlanadi. Miqdor egiluvchanligi har xil usullar bilan ta'minlanishi mumkin. Masalan, xo'jaliklarda asosiy ishchilarning maksimal sonini 20% dan oshmasligi qolgan 80% mavsumiy ishchilar bo'lishi mumkin. Shunday qilib xo'jalik 200 ta xodimga ega bo'lib, lozim bo'lganda, 1000 ta kishigacha jalb etish imkoniyatiga ega. Ish kuchi rezervi (zaxirasi) mehnat vositalari rezervi (zaxirasi) bilan to'ldirilib turadi (3-rasm)

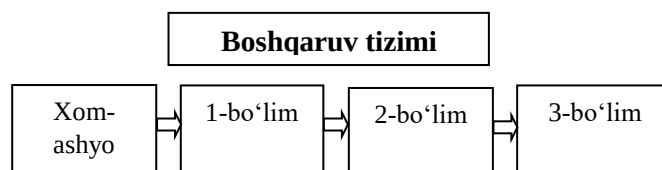

3-rasm. Ishlab-chiqarish quvvati egiluvchangligi

3.4.Qishloq xo‘jaligi ishlab-chiqarish logistikasida moddiy oqimlarni boshqa-rishning rag‘batlantiruvchi tizimlari

Ichki ishlab-chiqarish logistik tizimlari doirasidagi moddiy oqimlarning boshqaruvi har xil usullar bilan amalga oshirilishi mumkin. Ushbu usullardan, bir-biridan prinsipial farq qiluvchi, ikkita asosiysini alohida ko‘rib chiqish lozim, bular itaruvchi va yetaklovchi boshqaruv usullaridir.

Birinchi variant «rag‘batlantiruvchi tizim» deb nom olgan, va uning ishlab-chiqarishni tashkil etish tizimi 4-rasmda ko‘rsatilgan. Moddiy oqim, ishlab-chiqarishni boshqarish-ning markaziy tizimidan kelgan buyruqqa binoan oldingi bo‘g‘indan iste’molchi tomon “itarib chiqariladi”.

4-rasm. Ishni ishlab-chiqarish logistik tizimi doirasidagi moddiy oqim boshqaruvini rag‘batlantiruvchi tizimining prinsipial sxemasi.

Oqimlarni boshqarishning rag‘batlantiruvchi modellari, ishlab-chiqarishni tashkil etishning an’anaviy uslublari uchun xarakterlidir. ishlab-chiqarishning logistik tashkil etilishi uchun ularni qo‘llashning qulay imkoniyati, hisoblash texnikasini ommaviy tarqalishi munosabati bilan paydo bo‘ldi. Ularning birinchilari 60-yillarda ishlab-chiqargan, xo‘jalikning barcha bo‘limlari (ta’minot, ishlab-chiqarish va sotish) reja va xarajatlarini, kelishilishi va operativ to‘g‘irlanishi imkonini beradi (real vaqtdagi doimiy o‘zgarish-larni hisobga – olgan xolda). Ushbu tizimlar kiritilishi natijalarini bitta jumlada ifoda etish mumkin: “Bir necha haftada ishlab-chiqariladigan ishlab-chiqarish rejasini, endilikda bir necha soatda ishlab-chiqarishimiz mumkin”.

Mikroelektronika yordamida murakkab ishlab-chiqarish mexanizmini bir butun qilish imkoniyatiga ega itaruvchi tizimlar, unga qaramasdan o‘z imkoniyatlarining tabiiy chegara-lariga ega. Boshqaruv tizimi, bo‘limdagi ishlab-chiqarish vaziyatiga ta’sir etadigan omil-larni qay darajada hisobga olsa va baholasa, ushbu bo‘limdagi “itarib chiqariladigan” moddiy oqim parametrlari ham shunchalik optimal bo‘ladi. Ammo boshqaruv tizimi korxona ko‘p sonli bo‘limlarining har biri bo‘yicha qancha

ko‘p omillarni hisobga olishi lozim bo‘lsa, uning dasturiy, axborot va texnik ta‘minoti ham shunchalik takomillashgan va qimmat bo‘la-di.

Amaliyotda, rag‘batlantiruvchi tizimlarning turli xil variantlari mavjuddir. Ularning yaratilish imkoniyati hisoblash texnikasini ommaviy qo‘llanilishiga bog‘liqdir. Ita-ruvchi tizimlari boshqaruv avtomatizatsiyasining yuqori darajasi bilan tavsiflanadi, va bu avtomatizatsiya quyidagi asosiy funksiyalarni amalga oshirish imkonini beradi:

ishlab-chiqarish zaxiralarining joriy boshqaruvi va nazoratini ta‘minlash;

korxonaning ta‘minot, ishlab-chiqarish, sotish xizmatlari rejalari va xarakatlarini, real vaqt miqyosida, kelishilishi va operativ to‘g‘irlanishi.

Rag‘batlantiruvchi tizimlarining zamonaviy, rivojlangan variantlarida bashorat qi-lishning ham turli xil masalalari yechiladi.

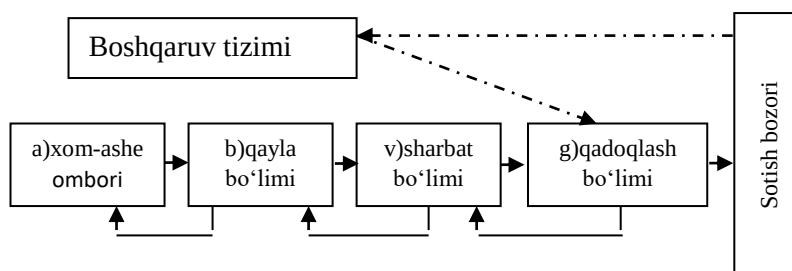
3.5.Qishloq xo‘jaligi ishlab-chiqarish logistikasida moddiy oqimlar boshqaru-ving yetaklovchi tizimlari.

Ishlab-chiqarishdagi logistik jarayonlarni tashkil etishning ikkinchi varianti, mod-diy oqimlarni boshqarishning prinsipial boshqacha usuliga asoslangan. U “yetaklovchi tizim” deb nomlanadi. Bu ishlab-chiqarishni tashkil etishning shunday tizimiki, unda zarur mahsulotlar keyingi bo‘g‘indan oldingisiga lozim bo‘lgan taqdirdagina yetkaziladi.

Bu yerda markaziy boshqaruv tizimi korxonaning har xil bo‘limlari orasidagi moddiy oqimlar almashinuviga aralashmaydi, va ular uchun joriy ishlab-chiqarish vazifalarini belgilamaydi. Ayrim texnologik bo‘g‘in ishlab-chiqarish texnologik zanjirining oxirgi bo‘g‘ini oldida vazifa qo‘yadi.

Yetaklovchi tizimning amal qilish mexanizmini tushunish uchun, 4-rasmdagi misolni ko‘rib chiqamiz.

Faraz qilaylik meva qayta ishlash korxonasi 1500 birlik mahsulot (meva sharbati) ishlab-chiqarishga buyurtma qabul qildi. Bu buyurtmani boshqaruv tizimi qadoqlash (tayyor mahsulot) bo‘limiga jo‘natadi. Qadoqlash bo‘limi buyurtmani bajarish uchun sharbat bo‘li-midan 1500 ta qadoq mahsulotga ketadigan sharbat so‘raydi. Sharbat bo‘limi o‘z zaxirasidan so‘ralgan mahsulotni yetkazadi va uni o‘rnini to‘ldirish uchun qayla bo‘limidan 1500 ta qadoq sharbat ishlab-chiqarish uchun qayla so‘raydi. Qayla bo‘limi o‘z zaxiralaridan so‘ralgan mahsulotni yetkazadi va uni o‘rnini to‘ldirish uchun ombordan meva so‘raydi. Shunday qilib mod-diy oqim har bir oldingi bo‘g‘in tomonidan “tortib olinadi”.

Shartli belgilashlar:

1	Moddiy oqim,
2	Meva yetkazilishi
3	Sharbat yetkazilishi
4	Mevaga buyurtma
5	Sharbatga buyurtma
6	Axborot oqimi
7	Qayta yetkazilishi
8	Tayyor mahsulot
9	Qaylaga buyurtma

5-rasm. Ishlab-chiqarish logistik tizimi doirasidagi moddiy oqim boshqaruvini yetaklovchi tizimining prinsipial sxemasi.

Bunda ayrim bo‘lim xodimlari, markaziy boshqaruv tizimiga nisbatan, optimal buyurtma o‘lchamini aniqlovchi, ko‘proq o‘ziga xos omillarni hisobga olish imkoniyatiga ega.

Qishloq xo‘jaligi ishlab-chiqarishda moddiy oqimlarni boshqarishga logistik yondashuvni qo‘llashning samaradorligi.

Ma‘lumki, ishlab-chiqarish korxonasidagi materialning 95-98% vaqti ortish-tushirish va transport-ombor ishlariga to‘g‘ri keladi.

“Bosh”, “Simens”, “Mitsubisi” va “Djeneral motors” firmalari ma‘lumotlariga ko‘ra, korxonada moddiy oqimlarni boshqarishga logistik yondashish, logistik operatsiyalar majmui bajarilishini maksimal optimallashtirishga imkon beradi.

Korxonada moddiy oqimlarni boshqarishga logistik yondashuvni qo‘llashdan vujudga keladigan umumiy samaraning tarkibiy qismlari quyidagilar:

Ishlab-chiqarish bozorga mo‘ljallangan. Kam hajmdagi va individual ishlab-chiqarishga samarali o‘tish mumkin bo‘ladi.

Yetkazib beruvchilar bilan hamkorlik munosabatlari o‘rnatiladi.

Uskunalar to‘xtab turishi qisqaradi. Bu, ish joylarida kerakli materiallar doimo mavjud bo‘lishi bilan, ta‘minlanadi.

Ishlab-chiqarayotgan mahsulot sifati oshadi.

Ishlab-chiqarish sikli kamayadi va xarajatlar minimallashtiriladi.

Ishlab-chiqarish jarayoni bilan bog‘liq xarajatlarni kamaytirish imkonini beradigan sabablarga to‘laroq to‘xtalib o‘tamiz.

Zaxiralar optimizatsiyasi – logistikaning markaziy muammolaridan biri. Zaxiralarni saqlash, moliyaviy mablag‘lar ajratilishini, moddiy texnika baza va mehnat resurslarining katta qismining ishlatilishini talab qiladi. Ishlab-chiqarishni tashkil etishning zamonaviy logistik uslublarini qo‘llayotgan qator G‘arbiy Yevropa firmalari tajribalarining tahlili shuni ko‘rsatadiki, logistikani qo‘llanilishi ishlab-chiqarish zaxiralarini 50% ga kamaytirish imkonini beradi.

Yordamchi ishchilar sonini kamayishi. Tizimlilik (ishni tizimli amalga oshi-shi) darajasi qancha past bo'lsa, mehnat jarayoni shunchalik aniqlanmagan bo'ladi, bu esa ishning katta hajmlarini bajarishda yordamchi ishchilarga bo'lgan ehtiyoj shuncha-lik ortishiga olib keladi.

Materiallar yo'qotilishini kamayishi. Istalgan logistik operatsiya – bu po-tensial yo'qotishlar. Logistik operatsiyalar optimizatsiyasi – bu yo'qotishlarnig ka-mayishidir.

Ishlab-chiqarish va ombor maydonlari ishlatilishini yaxlitlash. Oqim ja-rayonlarining noaniqligi ko'proq qo'shimcha maydonlarni oldindan egallab qo'yishga undaydi. Masalan, ulgurji savdo bazalari loyihasida, oqim jarayonlarining no-aniqligi ombor maydon-larini 30%ga oshirilishiga majbur qilgan.

Jarohatlarning kamayishi. Logistik yondashuv o'z ichiga mehnat xavfsizligi tizimini ham kiritadi.

(2-soat)

5- Amaliy mashg'ulot: Xarid logistikasi

Xarid logistikasi tushunchasi. Xarid logistikasi bu korxonani moddiy resurslar bilan ta'minlash, resurslarni korxona omborlariga joylashtirish, ularni saqlash va ishlab chiqarishga jo'natish jarayonidir.

- xarid logistikasi tushunchasi.
- xarid logistikasining funksiyalari.
- hozirgi kunda xarid logistikasi tutgan o'rning oshishi.

Xarid logistikasining maqsadi bo'lib ishlab chiqarishning materiallarga bo'lgan talabini maksimal darajada iqtisodiy samara bilan qoniqtirish hisoblanadi.

Bu maqsadga bir qator muammolar hal qilinishi natijasida erishiladi. Bu muammolarni quyidagi guruhlariga ajratish mumkin:

xom ashyo, materiallar va ehtiyot qismlarni xarid qilishning asoslab berilgan muddatlariga tayanish;

kelib tushishlarning miqdorini, ularga bo'lgan talab bilan taklif mosligini ta'minlash;

xom ashyo, materiallar va ehtiyot qismlarning sifatiga qo'yiladigan ishlab chiqarish talablariga rioya qilish.

Xarid logistikasisiz korxona meyor faoliyat ko'rsata olmaydi. U turli xil mahsulot ishlab chiqaruvchilar va ularning ishini nazorat qiluvchilar o'rtasida bog'lovchi bo'g'in bo'lib xizmat qiladi.

Xarid logistikasining funksiyalari. Xarid logistikasi quyidagi funksiyalarni bajaradi:

moddiy resurslarni xarid qilish strategiyasini shakllantirish va ularga bo'lgan talabni bashoratlash;

potensial yetkazib beruvchilar tomonidan tushadigan takliflarni qabul qilish va baholash;

yetakzib beruvchilarni tanlash;

moddiy resurslarga qo'yiladigan talablarni aniqlash, hamda materiallar va mahsulotlarga beriladigan buyurtmalar miqdorini hisoblash;

buyurtma berilayotganda resurslar narxini kelishish va yetkazib berish haqida shartnomalar tuzish;

materiallar kelib tushish muddatlari ustidan nazorat;

moddiy resurslar sifatini qabul qilish nazoratidan o'tkazish va omborlarga joylashtirish;

moddiy resurslarni ishlab chiqarish bo'linmalarigacha yetkazib berish;

omborlarda moddiy resurslar zaxiralarini meyoriy darajada ushlab turish.

Yuqorida aytib o'tilgan funksiyalar moddiy texnik ta'minot xizmati (xarid bo'limi) va korxonaning boshqa bo'linmalari bilan o'zaro bog'liq holda amalga oshiriladi. Bu bo'linmalar quyidagilar: marketing bo'limi, ishlab chiqarish, ishlab chiqarishni tayyorlash xizmati, buxgalteriya, moliyaviy va yuridik bo'limlar.

Hozirgi sharoitda xarid logistikasi tutgan o'rning oshishi. Bozor munosabatlariga o'tish jamoa ishlab chiqarishida xarid logistikasining tutgan o'rnini va oshib borayotgan mavqeini tasniflaydi.

Bozor munosabatlari ishlab chiqarishning moddiy - texnik ta'minoti sohasida bir qator muhim o'zgarishlarni yuzaga keltirdi. Ular orasida eng muhimlari quyidagilardir:

- bozor tomonidan talab etilayotgan, tez o'suvchi mahsulot assortimentining ta'siri;
- ishlab chiqarishga yangi mahsulotni kiritishga ketadigan vaqtni qisqartirish va shu yo'l bilan assortiment kengayishini tezlashtirish;
- ishlab chiqarish davri davomiyligini qisqartirish;
- bozorni zarur tovarlar bilan to'ydirish maqsadida ishlab chiqaruvchilar o'rtasida raqobat kuchayishi.

Bu o'zgarishlarning barchasi, korxonaning har xil turlari – ishlab chiqarish, iqtisodiyot, moliyaviy faoliyat ko'proq moddiy - texnik ta'minotga bog'lanishiga olib keldi. Ta'minot tizimida samara bermayotgan keng zonalar mavjudligi, ularni ratsionallashtirish esa katta iqtisod berishi mumkinligi aniq bo'ldi. Ishlab chiqarishining moddiy ta'minot jarayonlarini tashkil etishga va ularni boshqarishga yangicha yondashuvlarni amalga oshirish zaruriyati tug'ildi.

70 – 80 yillarda o'tkazilgan ilmiy - tadqiqot ishlari va ishlab chiqarishni moddiy ta'minot tizimini mukammallashtirish bo'yicha amaliy tadbirlar natijasida xarid logistikasi shakllandi, u moddiy ishlab chiqarish sohalarining faoliyat ko'rsatish sharoitlariga va bozor sharoitida mahsulotlarni aylanishiga mos kelardi.

Materiallarni xarid qilish jarayoni va uning asosiy bosqichlari

Ariza tuzish.

Arizalar tahlili.

Yetkazib beruvchilarni tanlash.

Buyurtmalarni joylashtirish.

Buyurtmalarning bajarilishini nazorat qilish.

Xarid qilish jarayonining tugatilishi.

Materiallarni xarid qilish jarayoni o'zining tarkibiga bir qator logistik o'zaro bog'langan ishlar turlarini jamlaydi. Materiallar xarid qilish jarayonining quyidagi bosqichlari ajratiladi: arizalarni tuzish, arizalar tahlili, yetkazib beruvchilarni tanlash,

buyurtmalarni joylashtirish, buyurtmalar bajarilishini nazorat qilish, xarid qilish jarayonining tugatilishi.

Arizalarni tuzish. Materiallarni xarid kalishga arizalar korxonaning maxsus funksional bo'linmalarining ishchilari tomonidan tayyorlanadi. Ular korxonaga materiallarning qaysi turlari va qancha miqdorda talab etilayotganligi, ular qachon qabul qilib olinishi kerakligi va arizani kim tomonidan tuzilganligi haqida ma'lumotlarga ega bo'ladi.

Arizalar shunday tuziladiki, kutilayotgan materiallarni kelib tushish miqdori, ularga bo'ladigan amaliy talablardan o'zib ketadi.

Arizalarni joylashtirish va materiallarni qabul qilish o'rtasidagi vaqt o'zib turish vaqti deb ataladi. O'zib turish vaqtini to'g'ri aniqlash xaridlarni va moddiy zaxiralarni boshqarish jarayonida muhim o'rin tutadi. Arizalarning oldindan berilishi kelib tushishlarni kutilmagan to'xtashining salbiy ta'sirini kamaytiradi. Shu bilan birga o'zib turish vaqtining haddan tashqari ko'paytirilishi moddiy zaxiralarning o'sishiga olib keladi. Arizalarni tuzishga javobgar bo'lgan ishchilar, materiallar kelib tushishini eng kam o'zib turish vaqtini o'rnatishi zarur, bunda yetkazib beruvchining imkoniyatlari va materiallar iste'molchisining talablari hisobga olinadi.

Arizalar tahlili. materiallarni ishlatishga beriladigan arizalar tahlili moddiy texnik ta'minot xizmati tomonidan boshqa bo'linmalar mutaxassisleri bilan birgalikda amalga oshiriladi. Tahlil maqsadi – materiallarning har bir turi bo'yicha minimal xarajatlarni ta'minlashdir. Tadqiqot uslublari bo'lib funksional narxli tahlil va narxni o'rnatish hisoblanadi.

Tahlil jarayonida quyidagi savollarga javob olinishi kerak:

Arzonroq materiallar ishlab chiqarish talablarini qoniqtira oladimi?

Bu talablar asoslanganmi?

Boshqa turdagi materiallar belgilangan talablarni qoniqtira oladimi?

Ishlab chiqarilayotgan mahsulot tuzilishini soddalashtirish mumkinmi?

Yetkazib beruvchi iste'molchi bilan birgalikda ishlab chiqarishda olingan natijalarni tahlil qilishda qatnashib turib materiallarga qo'yilgan narxlarni kamaytira oladimi ?

Ta'minot xizmati arizalarda ko'rsatilgan materiallarni boshqalarga almashtirishga haqqi yo'q. Bo'lim ishchilarning kelib tushayotgan arizalarni tahlil qilishi va buyurtmalar qiymatini kamaytirishga olib kelishi mumkin bo'lgan materiallar xarid qilishning variantlarini taklif qilishi kerak.

Moddiy – texnik ta'minot xizmatiga yetkazib beruvchilarning takliflari va raqobatchilarning narxlari aniq bo'ladi. Shu xizmat ishchilari konstruktorlik va texnologik bo'limlar bilan birgalikda, arzon va sifatli materiallarni qo'llash asosida mahsulotlarni ishlab chiqarish texnologiyalari va tuzilishlarini mustahkamlashtirishga olib keladigan texnik va iqtisodiy qarorlar ishlab chiqarishi mumkin.

Yetkazib beruvchilarni tanlash. Yetkazib beruvchilarni tanlashda asosiy mezonlar bo'lib quyidagilar hisoblanadi: yetkazib beruvchining ishonchliligi, kerakli resurslarni aytilgan sifatda va so'ralgan muddatda yetkaza bera olishi, moddiy resurslarni imkoniyati boricha arzon narxlarda yetkazib berishi, yetkazib beruvchi bilan iste'molchi

o'rtasidagi masofa, yetkazib beruvchida qo'shimcha quvvatlarning mavjudligi va hokazo.

Yetkazib beruvchilar va materiallar haqida ma'lumotlar olishning asosiy manbalari bo'lib quyidagilar hisoblanadi: shaxsan sotuvchining o'zi bilan aloqalar; reklama nashriyotlari, kataloglar va prospektlarda beriladigan mahsulotning tuzilishi haqida ma'lumotlar; korxonalarga tashriflar va mahsulot yetkazib berish amaliyotini o'rganish; banklar, savdo uyushmalari, davlat muassasalaridan olinadigan ma'lumotlar va hokazo.

Barcha manbalarni o'rganish natijasida, mustahkam nomga ega bo'lgan yetkazib beruvchilar ro'yxati tuziladi. Keyin materiallar narxi va yetkazib berish muddatlari nuqtai nazaridan eng qulay sharoitlarni taklif etayotganlari tanlab olinadi. Yirik buyurtmalarni ikkita va undan ko'p yetkazib beruvchilar o'rtasida bo'lib berish maqsadga muvofiq bo'ladi, bu asosiy yetkazib beruvchini raqobatbardoshligini tekshirish va kutilmagan hollardan o'zini himoyalash imkonini beradi.

Buyurtmalarni joylashtirish. Materiallarni xarid qilish, materiallar va ehtiyot qismlarning turlariga bog'liq holda turli xil uslublar amalga oshiriladi. Xaridlarning asosiy uslublari bo'lib quyidagilar hisoblanadi:

- materiallarni bir marta katta miqdorda xarid qilish (ulgurji xaridlar);
- materiallarni tez-tez xarid qilish, bunda iste'molchi ularning zarur miqdoriga buyurtma beradi va ular unga kichik miqdorlarda ma'lum muddat davomida yetkazib beriladi;
- har kunlik (har oylik) xaridlar. Bu uslub arzon va tez ishlatilib ketadigan materiallarni xarid qilishda qo'llaniladi.
- materiallarni zarur bo'lgan holda olish;
- bir martalik xaridlar. Materialga buyurtma faqatgina talab tug'lsa beriladi va yetkazib beruvchilar omborlaridan olib chiqiladi. Bu yerda kamdan - kam yuz beradigan holatlar to'g'risida gap ketmoqda. Bu holatlarda materialni zaruriyat tug'ilgan paytda olib bo'lmaydi.

Buyurtma material iste'molchisi va yetkazib beruvchi o'rtasida shartnoma tuzish yo'li bilan rasmiylashtiriladi.

Shartnomaning asosiy elementlari:

taklif va taklifni qabul qilish.

Shartnoma, bir taraf qandaydir mahsulotni belgilangan narxlarda taklif etsa, ikkinchi taraf esa bu taklifni qabul qilsa tuziladi.

moliyaviy shartlar.

Shartnoma o'z qiymatiga ega bo'lishi kerak, ya'ni u yuridik ma'noda shartnoma bo'lishi uchun unda barcha moliyaviy shartlar aytib o'tilishi zarur.

shartnoma tuzish huquqi.

Bu huquqqa faqatgina mansabdor shaxslar (direktor, bosh direktor), korxona tomonidan ko'rsatilgan va uning nomidan faoliyat ko'rsatayotganlar ega.

qonuniyligi.

Shartnoma qonuniy bo'lishi shart, ya'ni davlatning yuridik meyorlariga to'la javob berishi kerak.

Shartnoma tuzilishi – shartnoma predmetining tasnifi, mahsulot miqdori va sifatining ko'rsatilishini, shartnoma qiymati, mahsulot yetkazib berish va qabul qilish ketma - ketligi, tomonlar javobgarligi, muammolarni hal qilishni o'z ichiga oladi.

Buyurtmalar bajarilishini nazorat qilish. Buyurtmalar soni va ularning bajarilish muddatlari moddiy - texnik ta'minot bo'limi tomonidan nazorat qilinadi. Bunda materiallarning kelib tushish grafiklari o'zgartirilishi va mahsulot ishlab chiqarish grafiklari uchun mos tuzatishlar kiritilishi mumkin.

Xarid qilish jarayonining tugatilishi. Buyurtma berilgan materiallarni shartnoma shartlariga muvofiq tarzda bajarilishi savdo operatsiyasi tugatilishining muhim belgisidir. Mahsulotni qabul qilish muhim ahamiyatga ega, bu jarayon davomida materiallarga quyidagi talablar qo'yiladi:

- talab etilgan sifatga ega bo'lishi;
- so'ralgan miqdorda bo'lishi;
- aytilgan vaqtda yetkazib berilganligi;
- kelishilgan narxdan qimmat bo'lmasligi.

Savdo sotiq mos holda rasmiylashtiriladi. Kelib tushishlarni rasmiylashtirish yetkazib beruvchidan tushirish vaqtida xat va kuzatuv xatini olishni ko'zda tutadi, bu xatlarda mahsulotlarning soni va kelib tushish vaqti ko'rsatiladi. Omborga materiallarning kelib tushishi maxsus nakladnoy (yuk xati) lar orqali hujjatlashtiriladi va mahsulotlarni ro'yxatga olish kitobida qayd etiladi.

(4-soat)

6- Amaliy mashg'ulot: Taqsimot logistikasi

“Taqsimot” so'zi juda keng qo'llaniladi, uning lug'aviy ma'nosi - biror-bir narsani kimlarga (nimalarga) bo'lib berish, unda har biriga o'ziga tegishli qismi taqdim etilishi tushuniladi.

Iqtisodiyotdagi taqsimot - bu ishlab chiqarish jarayonining bir bosqichidir, oldin moddiy ne'matlarni ishlab chiqarish, keyin esa taqsimlash, ya'ni yaratilgan mahsulotdagi har bir ishlab chiqaruvchining ulushini aniqlash, lozim. Bunda ushbu ishlab chiqarilgan mahsulotga bo'lgan egalik xuquqi taqsimlanadi. Mahsulotlarning o'zi esa, masalan ombordagi sabzavotlar, ishlab chiqarish jarayoni ishtirokchilari orasida taqsimlanmaydi.

Logistikada taqsimot deganda ushbu jarayonning buyumlashgan, seziladigan bir ma'nosi tushuniladi. Egalik xuquqlari taqsimoti bilan bog'liq qonuniyatlar ham e'tiborga olinadi, ammo ular tekshirish va optimallashtirishning asosiy predmeti hisoblanmaydi. Taqsimot logistikasida o'rganiladigan asosiy predmet - mavjud materiallar zaxirasining jismoniy taqsimot jarayonini ratsionallashtirish. Mahsulotni qanday qadoqlash lozim, qaysi yo'nalish bo'yicha jo'natish kerak, omborlar tarmog'i kerakmi (kerak bo'lsa, qanday?), qanday vositachilar kerak - aynan shu masalalarni taqsimot logistikasi yechishi lozim bo'ladi.

Logistika moddiy oqimlarning to'liq boshqaruvini o'rganadi va amalga oshiradi, shuning uchun ham barcha bosqichlarda taqsimot masalalarini yechish, ya'ni nimanidir kimlarga bo'lib berish zarur bo'ladi:

- ❖ tovarlar xarid qilinganda yetkazib beruvchilar orasida buyurtmalar taqsimlanadi;
- ❖ yuklar korxonaga kelib tushgandan so'ng, ular saqlash joylari bo'yicha

taqsimlanadi;

- ❖ ishlab chiqarishning har xil bo'limlari o'rtasida moddiy zaxiralar taqsimlanadi;

- ❖ savdo jarayonida moddiy oqimlar taqsimlanadi va hokazo.

Taqsimot logistikasi chegaralarini belgilab olish uchun, kapital ishlab chiqarish jarayonining chizmasini ko'rib chiqamiz ma'lumki u uchta bosqichdan iborat.

Ishlab chiqarish vositalarini xarid qilish bosqichidagi moddiy oqimlar xarid logistikasining o'rganish va boshqarish ob'ekti bo'lsalar, ishlab chiqarish bosqichidagi moddiy oqimlar- ishlab chiqarish logistikasi ob'ekti hisoblanadi. Tayyor mahsulotlarning taqsimoti va realizatsiyasi bosqichidagi moddiy oqimlar esa - taqsimot logistikasining ob'ekti bo'ladilar.

Kapital ishlab chiqarish jarayoni va logistikaning funksional Taqsimot logistikasi bu iste'molchining talab va manfaatlariga muvofiq tayyor mahsulotni ungacha yetkazish jarayonidagi tashish, omborga qo'yish va boshqa moddiy va nomoddiy operatsiyalarni rejalashtirish, nazorat qilish va boshqarish to'g'risidagi bilimlar majmuidir. Shu bilan birga ushbu axborotni uzatish, saqlash va qayta ishlash ham taqsimot logistikasi doirasiga kiradi.

Taqsimot logistikasi quyidagi tamoyillarga asoslangan:

- moddiy va axborot oqimlarini boshqarish jarayonini marketing maqsadlari va vazifalariga bo'ysunishi;

- taqsimot jarayonining ishlab chiqarish va xarid jarayonlari bilan tizimli o'zaro aloqasi (moddiy oqimlarni boshqarish nuqtai- nazaridan);

- taqsimot ichidagi barcha funksiyalarning tizimli o'zaro aloqasi.

Taqsimot logistikasining ta'rifi quyidagicha ifodalanadi: taqsimot logistikasi - bu har xil ulgurji xaridorlar o'rtasidagi, ya'ni ulgurji savdo jarayonida amalga oshiriladigan, o'zaro aloqador funksiyalar majmuasidir.

Chakana savdo jarayoni, odatda, logistikada tadqiqot etilmaydi. Bu jarayon samaradorligi, logistika doirasidan tashqaridagi omillarga bog'liq, masalan iste'molchilar psixologiyasini bilishga, savdo zalini bezash mahoratiga, reklamani tashkil etishga va boshqalarga. Chakana savdo jarayonida moddiy oqimlarning ratsional tashkil etilishi albatta zarur, ammo uning ahamiyati moddiy oqim harakatining oldingi bosqichlaridagiga nisbatan ancha kam.

Shuni ham aytish lozimki yuqorida aytilganlarning barchasi butun chakana savdo jarayoniga emas, (u o'z ichiga ulgurji xarid va chakana savdolarni oladi), balki faqatgina chakana savdoga, ya'ni iste'molchilarga xizmat ko'rsatishga, tegishli.

Taqsimot logistikasining o'rganish ob'ekti - yetkazib beruvchidan iste'molchigacha bo'lgan harakat bosqichidagi moddiy oqimlardir.

Moddiy oqim taqsimoti anchadan buyon faoliyatining ahamiyatli tomoni bo'lib kelmoqda edi, ammo nisbatan yaqindagina u eng muxim funksiyalardan biri mavqeyiga ega bo'ldi. Rivojlangan bozor iqtisodiyotiga ega davlatlarda 50-60chi yillargacha taqsimot tizimlari hеч qanday boshqaruvsiz rivojlanib keldi. Taqsimot kanallarini tanlash, tovarlarni qadoqlash, ularni tashish va iste'molchiga yetkazishga tayyorlash, ishlab chiqarish va materiallarni xarid qilish masalalari bir-biri bilan o'zaro aloqada yechilar edi. Birgalikda taqsimot funksiyasini tashkil etuvchi ayrim kichikroq funksiyalar, mustaqil funksiyalar sifatida ta'riflanar edi. 60-70chi yillarning boshlaridagina, ishlab chiqilgan mahsulot taqsimotiga doir barcha funksiyalarni yagona boshqarish funksiyasiga birlashtirish samaradorligini oshirishga olib kelishini angladilar. Buning natijasida taqsimot funksiyalari korxona va tashkilotlarning funksional boshqaruvi tuzilmasiga kiritildi.

Savdodagi taqsimotning har xil funksiyalari integratsiyasiga, do'konlarni ta'minlovchi maxsus tuzilmalarni bo'linishi va rivojlanishi misol bo'lishi mumkin. Rivojlangan bozor iqtisodiyotiga ega mamlakatlarda, 70-chi yillarda, bunday taqsimot tuzilmalarini yirik chakana savdo tashkilotlari barpo etib, ularni rivojlantirishga kirishdilar. Taqsimot markazlarining samaradorligiga tovarlarning yirik partiyalarini

olish munosabati bilan beriladigan chegirmalar hisobiga, yetkazib berish samaradorligi hisobiga, hamda bir taqsimot markazida xizmatlardan foydalanuvchi do'konlar zaxirasi to'planishi hisobiga erishiladi.

1.1. Taqsimot logistikasining vazifalari

Taqsimot logistikasi, yetkazib beruvchi - iste'molchi munosabatlarida moddiy oqimni boshqarish bo'yicha barcha vazifalar majmuini o'z ichiga oladi. Bunda tayyor mahsulotni iste'molchigacha harakati jarayonida yechiladigan moddiy oqimlar boshqaruvi vazifalari asosiy o'rinni egallaydi.

Taqsimot logistikasi vazifalarini yechish jarayonida quyidagi savollarga javob topish lozim:

- qaysi kanal bo'yicha mahsulotni iste'molchiga yetkazish;

- mahsulotni qanday qadoqlash;

- logistikaga omborlar tarmog'i kerakmi, agarda kerak bo'lsa, qanday, qancha va qaerda;

- xizmat ko'rsatishning qaysi darajasini ta'minlash, va boshqa qator masalalar.

Mikro va makro darajadagi logistik taqsimot vazifalari tarkibi har xil. Korxona darajasida, ya'ni mikro darajada logistika quyidagi vazifalarni o'z oldiga qo'yadi: - realizatsiya jarayonini rejalashtirish;

- buyurtma qabul qilishni va qayta ishlashni tashkil etish;

- qadoq turini tanlash, butlash haqida qaror qabul qilish, va yuklashdan oldingi boshqa operatsiyalar bajarilishini ta'minlash;

- mahsulot yuklashni tashkil etish;

- yetkazib berishni tashkil etish va tashishni nazorat qilish;

- realizatsiyadan keyingi xizmat ko'rsatishni tashkil etish.

Makro darajadagi logistika vazifalari quyidagilar:

- moddiy oqimni taqsimlash chizmasini tanlash;

- xizmat ko'rsatiladigan hududdagi taqsimot markazlarning (omborlarning) optimal miqdorini aniqlash;

- xizmat ko'rsatiladigan hududda taqsimot markazi (ombor) joylashuvining optimal joyini aniqlash, hamda moddiy oqimni tuman, viloyat, mamlakat hududidan o'tish jarayonining boshqaruvi bilan bog'liq boshqa qator vazifalar.

1.2. Logistik kanallar va logistik zanjirlar.

Moddiy oqim xom - ashyo manбайдan, yoki ishlab chiqarishdan, yoki taqsimot markazidan chiqib, ishlab chiqarishga, taqsimot markaziga yoki oxirigi iste'molchiga borib tushadi.

Barcha xollarda moddiy oqim iste'molga borib tushadi, u esa ishlab chiqarish yoki ishlab chiqarish bo'lmasligi mumkin.

Ishlab chiqarish iste'moli - bu jamiyat mahsulotini ishlab chiqarish ehtiyojlarida, mehnat vositasi yoki predmeti (buyumi) sifatida joriy ishlatilishidir. Noishlab chiqarish iste'moli - bu jamiyat mahsulotini noishlab chiqarish sohaslarining korxona va muassasalaridagi shaxsiy yoki aholi iste'moliga joriy ishlatilishidir.

Moddiy oqimning logistika chegaralarida harakatlanishining barcha bosqichlarida uni ishlab chiqarish iste'moli sodir bo'ladi. Logistik zanjirni yakunlovchi so'nggi bosqichdagina, moddiy oqim noishlab chiqarish iste'moli sohasiga tushadi.

Logistik zanjir ishlab chiqarish iste'moli bilan yakunlanishi xam mumkin. Masalan: mehnat qurollari oqimi, zavodda ishlab chiqarilgan traktorlar keyinchalik yana ishlab chiqarishda «iste'mol» qilinadi. Shuningdek, ishlab chiqarish iste'moliga, moddiy oqimlarning taqsimot markazidagi shakllanishi jarayoni ham kiradi. Bu yerda saralash, qadoqlab yuk partiyalarini shakllantirish, saqlash, butlash kabi operatsiyalar amalga oshiriladi. Bu operatsiyalar majmui aylanish sohasidagi ishlab chiqarish jarayonini tashkil etadi.

Harakatlanishning barcha bosqichlarida, moddiy oqim logistik jarayon ishtirokchilarining mehnat predmeti sifatida xizmat qiladi. Ishlab chiqarish texnik

maqsadlarda ishlatiladigan mahsulot harakati bosqichida bu qayta ishlanmagan xom-ashyo materiallari, yarim tayyor mahsulotlar, butlovchi qismlar va boshqalar bo'lishi mumkin. Tovar harakati bosqichida moddiy oqim tayyor istemol mollari harakatidan iborat bo'ladi.

Umumiy holda, moddiy oqimlarning yetkazib beruvchisi va iste'molchisi ikkita mikrologistik tizim sifatida nomoyon bo'ladi, ular logistik kanal, yoki boshqacha qilib aytganda taqsimot kanali bilan o'zaro bog'langanlar. *Logistik kanal* - bu moddiy oqimni muayyan ishlab chiqarishdan uning iste'molchisigacha yetkazishni amalga oshiruvchi, qisman tartibga solingan har xil vositalar ko'pligidir.

Moddiy oqimni yetkazib beruvchidan iste'molchigacha bo'lgan harakati jarayonining muayyan ishtirokchilari tanlanmaguncha bu ko'plik qisman tartibga solingan bo'lib qolaveradi. Bundan keyin esa logistik kanal logistik zanjirga aylanadi (4.3-rasm). Masalan mahsulotni vositachi firma orqali realizatsiya qilish xaqida qaror qabul qilinganligi, bu iste'molchi bilan bevosita ishlashni rad etib, taqsimot kanalini tanlashdir. Muayyan vositachi firmasini, muayyan tashuvchini, muayyan sug'urta korxonasini tanlash esa - bu logistik zanjirni tanlashdir. *Logistik zanjir* - bu tashqi moddiy oqimni bir logistik tizimdan ikkinchisigacha yetkazish bo'yicha logistik operatsiyalarni amalga oshiruvchi, logistik jarayon ishtirokchilarining chiziqli tartibga solingan ko'pligidir.

shartli belgilashlar:

$T_1...T_n$ - tovarlarni yetkazish bo'yicha xizmatlar majmuini ko'rsatuvchi, transport-ekspeditsion firmalar ko'pligi;

$D_1...D_n$ -distribyuterlar ko'pligi;

Iste'mol mollari taqsimot kanallarining ayrim variantlari, makro logistika darajasida, logistik kanallar va logistik zanjirlar bu makro logistik tizimlar orasidagi aloqalardir. Makrologistik tizimning turiga bog'liq holda taqsimot kanallari har xil ko'rinishga egadirlar. To'g'ri aloqalarga ega bo'lgan logistik tizimlarda taqsimot kanallari hеч qanday ulgurji - vositachi firmalarga ega emas. Egiluvchan tizimlarda esa bunday vositachilar mavjud.

Taqsimot kanalini tanlashda, tovar harakati shaklini - tranzit yoki ombor - tanlash amalga oshiriladi. Logistik zanjir tanlanganda - muayyan distribyutor, tashuvchi, sug'urtalovchi, ekspeditor, bankir va hokazolar tanlovi amalga oshiriladi. Bunda turli xil ekspert baholari uslubiyotlari, operatsiyalarni tekshirish uslubiyotlari va boshqalar ishlatilishi mumkin.

Logistik kanalni tanlash imkoniyati, logistik jarayonlar samaradorligi oshishini muhim rezervi (zaxirasi) hisoblanadi.

Ikkinchi yo'nalish 1-6 aynan shu sabablarga ko'ra noqulay. №1 taqsimot markazi ishlab chiqarish to'plangan joyda joylashgan, va, odatda, bir xil tovarning katta hajmlarini olib-sotadi. Vositachilarning bu turi ham keng assortimentni shakllantirmaydi. Keng assortimentni, iste'mol to'plangan joyda joylashgan, ulgurji savdo bilan shug'ullanuvchi №2 taqsimot markazi shakllantiradi. Bu vositachi, iste'molchiga maksimal xizmat ko'rsatishga ixtisoslashgan. Shunday qilib, 1-7-5 kanali iste'molchiga eng yaxshi xizmat ko'rsatilishini ta'minlaydi, lekin o'z ichiga ikkita vositachini ham oladi, ya'ni tovar narxi ham eng yuqori bo'ladi.

7- Amaliy mashg'ulot: Qishloq xo'jaligi logistikada zaxiralar

Moddiy zaxira tushunchasi logistikaning asosiy tushunchalaridan biridir. Tabiatdan olingan xom-ashyo, oxirgi iste'molchiga tayyor mahsulot ko'rinishida yetib borgunga qadar, harakatlanadi, boshqa materiallar bilan birikadi va ishlab chiqarishda qayota ishlanadi. Moddiy zanjir bo'ylab harakatlanayotgan xom-ashyo (keyinchalik esa yarim tayyor va tayyor mahsulotlar ham) u yoki bu ishlab chiqarish yoki logistik operatsiyaga kirish navbatini kutib to'xtalib turadi.

Moddiy zaxiralar - bu ishlab chiqarish va muomalaning turli bosqichlarida turgan, shaxsiy yoki ishlab chiqarish iste'moli jarayoniga kirishishni kutayotgan, ishlab chiqarish - texnik maqsadda, aholi iste'molida va boshqalarda ishlatiladigan tovarlardir.

Agarda, birlamchi xom-ashyoni aholi iste'moli mollariga aylanishini va uni harakatlanishini ta'minlovchi ishtirokchilarning butun zanjiri yagona mexanik konveyer kabi ishlaganda, kutish vaqtini deyarli nolga tushirish mumkin bo'lar edi. Ammo hayotda bunday kutishlarsiz bo'lmaydi.

Zaxiralarni yaratish doimo xarajatlar bilan bog'liq. Zaxiralarni yaratish va saqlash bilan bog'liq bo'lgan, xarajatlarning asosiy turlarini sanab o'tamiz:

- "muzlatib qo'yilgan" moliyaviy mablag'lar;
- maxsus jihozlangan xonalarga bo'lgan xaraj atlar;
- maxsus xodimlarning ish xaqi;
- nosozliklar, o'g'irliklarning doimiy xavfi;

Zaxiralar mavjudligi - bu xarajatlardir. Ammo zaxiralar yo'qligi - bu ham xarajat, faqatgina ular turli xildagi yo'qotishlar ko'rinishida bo'ladilar. Zaxiralar yo'qligi bilan yuzaga keladigan yo'qotishlarning asosiy turlariga quyidagilar kiradi:

- ishlab chiqarishdagi to'xtalishlardan bo'lgan yo'qotishlar;
- talab qilingan vaqtda omborda tovar bo'lmaganidan yuzaga kelgan yo'qotishlar;
- tovarlarning kichik partiyalarini yuqori bahodan sotib olgandan yuzaga kelgan yo'qotishlar.

Zaxiralar mavjudligi muayyan xarajatlar bilan bog'liq bo'lishiga qaramay, ishbilarmonlar ularni yaratishga majburdirlar, chunki zaxiralar yo'qligi undan kattaroq foydani yo'qotishga olib kelishi mumkin.

Zaxiralarni ratsional boshqaruvi, zaxiralarga bo'lgan minimal xarajatlarda, ishlab chiqarish va savdo jarayonining uzluksizligini ta'minlashga imkon beradi.

Zaxiralar hosil qilishning zarurligi

Ishbilarmonlar moddiy zaxiralarni yaratayotganda tayanadigan asosiy omillar quyidagilar.

Talabning o'zgarish ehtimoli (chiquvchi moddiy oqim intensivligini bashorat qilib bo'lmaydigan pasayishi). Tovarga bo'lgan talab o'zgarib turadi, va uni o'zgarishini har doim ham oldindan bilib bo'lmaydi. Shuning uchun, agarda vetarlicha zaxiraga ega bo'lmasa to'lov qobiliyatiga ega bo'lgan talab qondirilmasligi mumkin, va'ni ishbilarmonda tovar bo'lmagandan keyin mijozning puli o'zida qolib u xaridsiz ketib qoladi.

Tovarlarnins ayrim turlarisa bo'lsan talabni mavsumiy o'zsarishi. Bu ayniqsa

qishloq xo'jaligi mahsulotlariga tegishlidir. Masalan, O'zbekistonda kartoshka hosili vig'iladi. Ammo kartoshka oqimlari tovar o'tkazuvchi zaniirlar (bozorlar, do'konlar) bo'ylab vil davomida harakatlanadi. Demak, qat'iyatdir zaxira vig'ilishi lozim bo'ladi.

Tovarlarni virik partivalarini xarid qilganlarga beriladigan chekimalar ham zaxiralar yaratishning sababchisi bo'lishi mumkin (ayrim vurtdoshlarimiz aynan shu sababli uvlarida oziq-ovqatlarning nisbatan katta zaxiralarini saqlavdilar).

Mahsulotlarni olib-sotish. Ayrim tovarlarning narxi keskin oshib ketishi mumkin. Bu oshishni oldindan ko'ra bilgan korxona, bozor narxini o'zgarishi hisobiga foyda olishni ko'zlab zaxira yaratadi.

Buvurtmani iovlashtirish va yetkazib berish bilan bog'liq bo'lgan xarajatlarning kamayishi.

Har bir vangi buvurtmani rasmiylashtirish va yetkazish jarayoni qator xarajatlar bilan kuzatiladi:

- ma'muriy xarajatlari: yetkazib beruvchini izlash, u bilan muzokaralar olib borish, xizmat safarlari, shaharlararo telefonda so'zlashuvlar va hokazolar;

- buyurtmani tashishga bo'lgan xarajatlari;

Bu xarajatlarni, buvurtmalar miqdorini kamaytirgan holda, pasaytirish mumkin. Bu esa buvuriladigan partiva haimini oshishiga, va zaxira ko'pavishiga olib keladi.

yetkazishlarni belgilangan arafaiini buzish ehtimoli (kiruvchi moddiy oqim intensivligini bashorat qilib bo'lmavdigan pasayishi). Bunday holda, savdo jarayoni

to'xtab qolmasligi uchun, zaxiralar zarur bo'ladi. Bu ayniqsa korxona daromadini shakllantirishda asosiy rol o'ynavdigan tovarlar uchun muhimdir.

Ishlab chiqarishda esa, jarayonlarning rejalashtirilmagan to'xtab qolishi, ishlab chiqarishning uzluksiz sikliga ega bo'lgan korxonalar uchun ayniqsa xavfli.

Mahsulot birliini ishlab chiqarish bilan bog'liq xarajatlarni kamaytirish. Mahsulotlarni talab paydo bo'lgan sari kichik partivalar bilan ishlab chiqarish mumkin. Unda zaxiralar kichik bo'ladi, ammo bir birlik mahsulot tannarxi oshadi. Ikkinchi variant - bitta katta partiva ishlab chiqarish va tavvor mahsulotni zaxirada saqlab turish. Bunday holda, zaxira oshgan taqdirda ham, bir birlik mahsulot tannarxi pasayishi mumkin.

Ishlab chiqarish va taqsimot operatsiyalarini bir tekisda amalga oshirish imkoniyati.

Faoliyatning bu ikkita turi o'zaro bog'langan bo'ladi: ishlab chiqarilgan narsagina taqsimlanishi mumkin. Zaxiralar vo'qligida, taqsimot tizimidagi moddiy oqimlar intensivligi ishlab chiqarish intensivligini o'zgarishlariga muvofiq ravishda o'zgarib turadi. Taqsimot tizimida zaxiralarning mavjudligi, ishlab chiqarishdagi vaziyatdan qat'iy nazar, realizatsiya jarayonini yanada tekisroq amalga oshirishga imkon beradi.

O'z navbatida, ishlab chiqarish zaxiralarning mavjudligi, xom-ashyo

vetkazishdagi o'zgarib turishlarni tekislab, ishlab chiqarish jarayonining bir tekisligini ta'minlavdi.

Xaridorga tezda xizmat ko'rsatish imkoniyati. Xaridor buyurtmasini quyidagi usullarning biri bilan baiarish mumkin:

- buyurilgan tovarni ishlab chiqarish;
- buyurilgan tovarni sotib olish;
- buyurilgan tovarni mavjud zaxiradan tezda olib berish;

Oxirgi usul, odatda, eng qimmat bo'ladi, chunki u zaxiralarni saqlashni talab etadi. Ammo raqobat muxitida avnan ushbu omil hal qiluvchi bo'lishi mumkin.

Ehtivot aysmlar bo'lmaganlari uchun vuzaaa keladisan ishlab chiqarishdaai to'xtashlarni kamaytirish. Asbob-uskunalarini ishdan chiqishi, ehtivot qismlarning zaxirasi bo'lmagan taqdirda, ishlab chiqarish jarayonining to'xtab qolishiga olib kelishi mumkin. Bu avniqsa uzluksiz ishlab chiqarish jarayoniga ega bo'lgan korxonalar uchun muhimdir, chunki ishlab chiqarishning to'xtab qolishi ular uchun qimmatga tushishi mumkin.

Ishlab chiqarishni boshqarish jarayonining soddalashuvi. Bunda korxona ichidagi ishlab chiqarish jarayonining turli bosqichlarida varim tayyor mahsulotlar zaxiralarini yaratish tushuniladi. Ushbu zaxiralarning mavjudligi har xil uchastkalardagi ishlab chiqarish jarayonlarining o'zaro kelishuvchanligiga bo'lgan talablarni pasaytirish imkonini beradi.

Yuqorida qayd etilgan tamovillarda ta'kidlanishicha ishlab chiqarish, savdo va boshqa sohalarida ham zaxiralarni yaratish maqsadga muvofiqdir, aks holda xaraiatlar oshib ketadi. Shu bilan birga zaxiralarning optimal kattaligini topish ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Jarayonlarni logistik tarzda tashkil etilishi, zaxiralar darajasini oshirmasdan bir birlik mahsulotni ishlab chiqarish bilan bog'liq bo'lgan xaraiatlarni kamaytirishga, ehtivot qismlarining vo'qligi sababli, ishlab chiqarishda vuzaga kelgan to'xtashlarni minimallashtirishga, va zaxiralarning qator boshqa funksiyalarini amalga oshirishga imkon beradi.

7.3. Zaxiralarning asosiy turlari

Ta'kidlab o'tilganidek, zaxira tushunchasi moddiy ishlab chiqarishning barcha sohalariga tegishlidir. Chunki moddiy oqim xom-ashyo manbaidan so'nggi iste'molchigacha bo'lgan «zaniirni» istalgan bo'g'inida zaxira ko'rinishida to'planishi mumkin. Har bir bo'g'indagi zaxiralarni boshqarish esa o'z xususiyatlariga egadir.

Yuqorida tilga olingan «zanjir» bo'ylab harakatlanish chog'ida zaxiralarning 2ta asosiy turi varatiladi (7.1-rasm):

- ishlab chiqarish zaxiralari;
- tovar zaxiralari;

O'z navbatida ularning har biri ham uchta turga bo'linadi:

- joriv zaxiralar;
- ehtivot zaxiralar;
- mavsumiv zaxiralar;

Ishlab chiqarish zaxiralari - bu ishlab chiqarish iste'moli uchun mo'ljallangan, moddiy ishlab chiqarishning barcha tarmoqlari korxonalarida mavjud bo'lgan zaxiralardir. Bu zaxirani yaratishdan maqsad - ishlab chiqarish jarayonini uzluksizligini ta'minlashdir. Misol tariqasida qishloq xo'jalik mahsulotlarini qayta ishlash korxonasidagi ushbu mahsulotlar zaxirasini keltirish mumkin.

Tovar zaxiralari - bu ishlab chiqaruvchi korxonalaridagi tayyor mahsulot zaxiralari, va shuningdek vetkazib beruvchidan iste'molchiga qadar bo'lgan yo'ldagi zaxiralardir (ulguriji va chakana savdo korxonalaridagi).

Tovar zaxiralari o'z navbatida ishlab chiqarish vositalarining tovar zaxiralari va iste'mol buyumlarining tovar zaxiralari bo'linadi. Masalan, traktor ishlab chiqarish uchun lozim bo'lgan qismlar (shina, motor va x.) zaxirasi bu ishlab chiqarish vositalari tovar zaxirasidir. Turli xil sharbatlar, yog', sut mahsulotlarining zaxirasi esa bu iste'mol

buyumlarining tovar zaxiralariga kiradi.

Avtib o'tilganidek ishlab chiqarish zaxiralari ham joriy, ehtiyot va mavsumivlarga bo'linadi.

Joriy zaxiralar - ishlab chiqarish va tovar zaxiralarining asosiy qismini tashkil etadi. Zaxiralarning bu kategoriyasi, kevingi yetkazishlargacha bo'lgan davr ichida ishlab chiqarish voki savdo jarayonining uzluksizligini ta'minlaydi. Joriy zaxiralar hajmi doimo o'zgarib turadi.

Ehtivot zaxiralari - turli xil ko'zda tutilmagan hollarda ishlab chiqarish voki savdo ijaravonini uzluksizligini ta'minlash uchun mo'ljallangandir. Bunday hollarga quyidagilarni kiritish mumkin:

- yetkazishlar davriyligi va kattaligi shartnomadagidan farq qilishi;
- materiallar va tovarlarning turli sabablar bilan yo'lda to'xtab qolishi;
- talabni kutilmagan oshib ketishi;

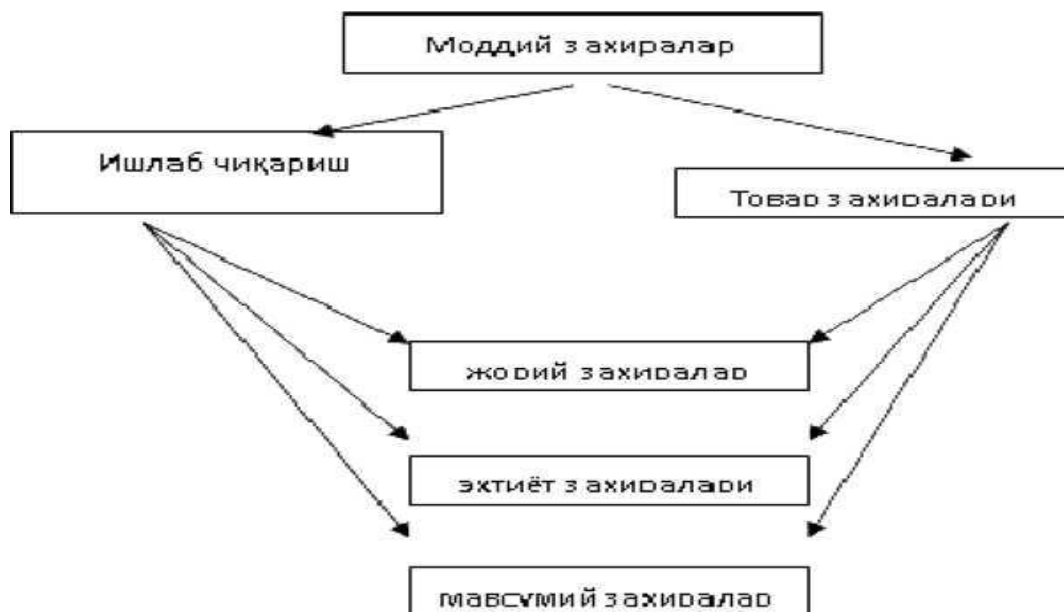
Shunday qilib, ehtivot zaxiralari yaxshi rivojlanmagan xo'jalik munosabatlari va noto'g'ri bashoratlardan o'zini asrash uchun varatiladi.

Ehtivot zaxiralarining haimi, odatda, o'zgarmas bo'ladi.

Mavsumiy zaxiralar - ishlab chiqarish, iste'mol voki tashish mavsumiy xususiyatga ega bo'lganda paydo bo'ladilar. Bu avniqsa qishloq xo'jaligi mahsulotlarini ishlab chiqarish, qavta ishlash va tashish uchun avniqsa muhimdir. Misol tariqasida vig'im-terim mavsumida yoqilg'i iste'molini keltirish mumkin. +ishloq xo'jaligi ishlab chiqarishining mavsumivligini hisobga olgan holda unga tegishli deyarli barcha zaxiralar mavsumiy deb hisoblanishlari mumkin.

Bundan tashqari moddiy zaxiralarning quyidagi turlari mavjud:

- o'tuvchi;
- tavgorgarlikli;
- nolikvid;
- yo'ldagi zaxiralar va b.

5-rasm. moddiy zaxiralarning asosiy turlari

O'tuvchi zaxiralarga hisob davrining oxiridagi moddiy vositalar resurslarining qoldirlari kiradi. Zaxiralarning ushbu turi hisob davridan kevingi davrdagi yetkazishgacha bo'lgan vaqt ichida uzluksizlikni ta'minlash uchun xizmat qiladi.

Tavgorgarlikli zaxiralar - bu ishlab chiqarish ijaravonida ishlatishdan oldin qo'shimcha tavgorgarlikni talab qiluvchi ishlab chiqarish zaxiralarining bir qismidir.

Nolikvid zaxiralar - bu uzoq vaqt davomida ishlatilmaydigan ishlab chiqarish

voki tovar zaxiralaridir. Ular, saqlash jarayonida tovarlar sifatining yomonlashishi, ma'naviy eskirishi munosabati bilan davdo bo'ladilar. Shuningdek bu zaxiralarga, endilikda ishlab chiqarilmavdigan mahsulot uchun mo'ljallangan zaxiralar ham kiradi.

Yo'ldasi zaxiralar - bu hisob vaqtida tashilavotgan, va'ni yo'lda bo'lgan zaxiralardir. Zaxiralarni yo'ldagi vaqti deganda, transportga ortilganidan to manzilgacha yetib kelishi uchun sarflangan vaqt tushuniladi. Bu ko'rsatkich shartnomada kelishilgan, hamda turli transportlar uchun mavjud me'yorlar bo'yicha belgilanadi.

7.4. Zaxira o'lchamini aniqlash

1. Buyurtma qilinadigan partivaning optimal o'lchamini aniqlash.

Zaxiralarni to'ldirish tizimi tanlangandan so'ng, buyurtma kattaligini va takrorlanish vaqtini miqdoran aniqlash lozim bo'ladi.

Buyurtmaning optimal kattaligi va chastotasi quyidagi omillarga bog'liq bo'ladi:

- talab hajmi;
- transport-tavvorlov xarajatlari;
- zaxirani saqlashga bo'lgan xarajatlar.

Buyurtma o'lchami oshganda transport-tavvorlov xarajatlari kamavadi, chunki tovarlarni sotib olish va tashish katta partivalarda, va demak kamroq amalga oshiriladi. Bu bog'liqlikning grafiqi 7.2-rasmda tasvirlangan.

Transport-tavvorlov xarajatlarini buyurtma o'lchamiga bog'liqligi

Optimallik mezoni sifatida transport-tayyorlov va saqlashga bo'lgan xarajatlar summasining minimumi olinadi.

Ushbu ikkala xarajatlar ham buyurtma o'lchamiga bog'liq, ammo ularning bog'liqlik darajalari turlicha.

Saqlashga bo'lgan xarajatlar esa buyurtma o'lchamiga to'g'ri proporsionaldir. Bu bog'liqlikning grafiqi 7.3 rasmda keltirilgan.

Yuqoridagi ikkita grafikni qo'shib, transport-tavvorlov va saqlash xarajatlarini buyurtma o'lchamiga bog'liqligini aks ettiruvchi egri chiziqqa ega bo'lamiz. Ko'rib turganimizdek bu egri chiziq minimum nuqtasiga ega, avval shu nuqtada xarajatlar yig'indisi minimumga teng bo'ladi. Ushbu nuqtaning absissasi esa buyurtmaning optimal o'lchami qiymatini aks ettiradi.

(2-soat)

8-Amaliy mashg'ulot: Qishloq xo'jaligi logistikasida servis xizmati ko'rsatish

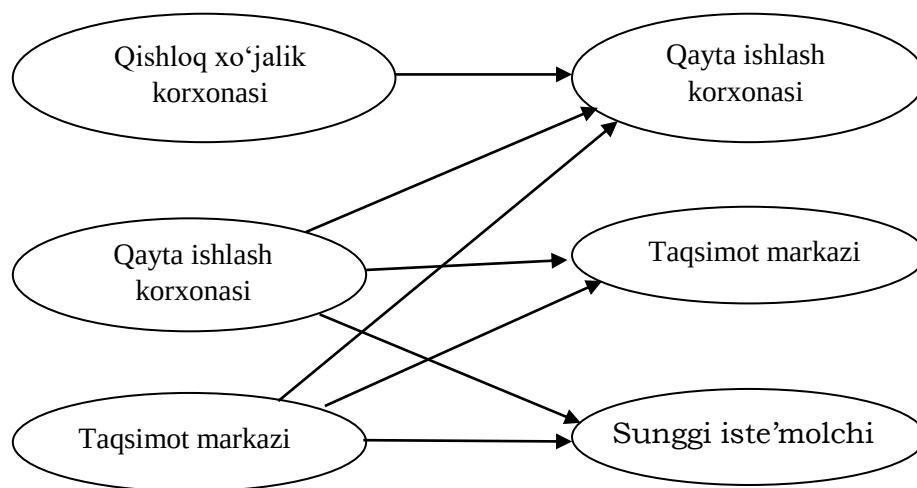
Ishning maqsadi: Logistik servisning obekti va xizmat ko'rsatish tizimini shakllantirishni o'rganish.

Ishlash tartibi: Logistik xizmat ko'rsatish tushunchasi «Xaridor bozori» sharoitida, sotuvchi, xaridor talabidan kelib chiqqan holda, o'z faoliyatini amalga oshirishiga to'g'ri keladi. Bunda talab tovarga bo'lgan talab bilan cheklanmaydi. Xaridor ushbu tovarni yetkazib berish jarayonida unga ko'rsatiladigan xizmatlar tarkibi va sifati bo'yicha ham o'z talablarini ilgari suradi.

Xizmat, atamasining asl ma'nosi, biror bir kimsaga foyda keltiruvchi yoki yordam beruvchi hatti harakatlarni anglatadi. Birovlar ehtiyojlarini qondirish, ya'ni ularga xizmat ko'rsatish esa servis deb ataladi.

Logistik faoliyat, moddiy oqim iste'molchisiga turli xildagi logistik xizmatlar ko'rsatish imkoniyatini nazarda tutadi. Logistik servis taqsimot jarayoni bilan uzviy bog'langan bo'lib, tovarni yetkazish jarayonida ko'rsatiladigan xizmatlar majmuidan iboratdir.

Logistik servisning obyekti bo'lib moddiy oqimning turli iste'molchilari xizmat qiladi (5-rasm). Logistik servis yetkazib beruvchining o'zi tomonidan, yoki logistik servishga ixtisoslashgan ekspeditorlik firmasi tomonidan amalga oshiriladi.

6-rasm. Iste'molchi tizimiga moddiy oqimni kelib chushish variantlari.

Logistik xizmat ko'rsatish sohasidagi barcha ishlarni uchta asosiy guruhga bo'lish mumkin:

- sotuvdan oldingi, ya'ni logistik servis tizimini shakllantirish bo'yicha ishlar;
- tovarlar sotish jarayonida amalga oshiriladigan, logistik xizmatlarni ko'rsatish bo'yicha ishlar;
- sotuvdan keyingi logistik servis.

Realizatsiya jarayonidan oldingi logistik servis sohasidagi ishlar, asosan, xizmat ko'rsatish sohasidagi firma siyosatini belgilash, va xizmatlarni rejalashtirishni o'z ichiga oladi.

Tovarlarni realizatsiyasi jarayonida turli xil logistik xizmatlar ko'rsatilishi mumkin:

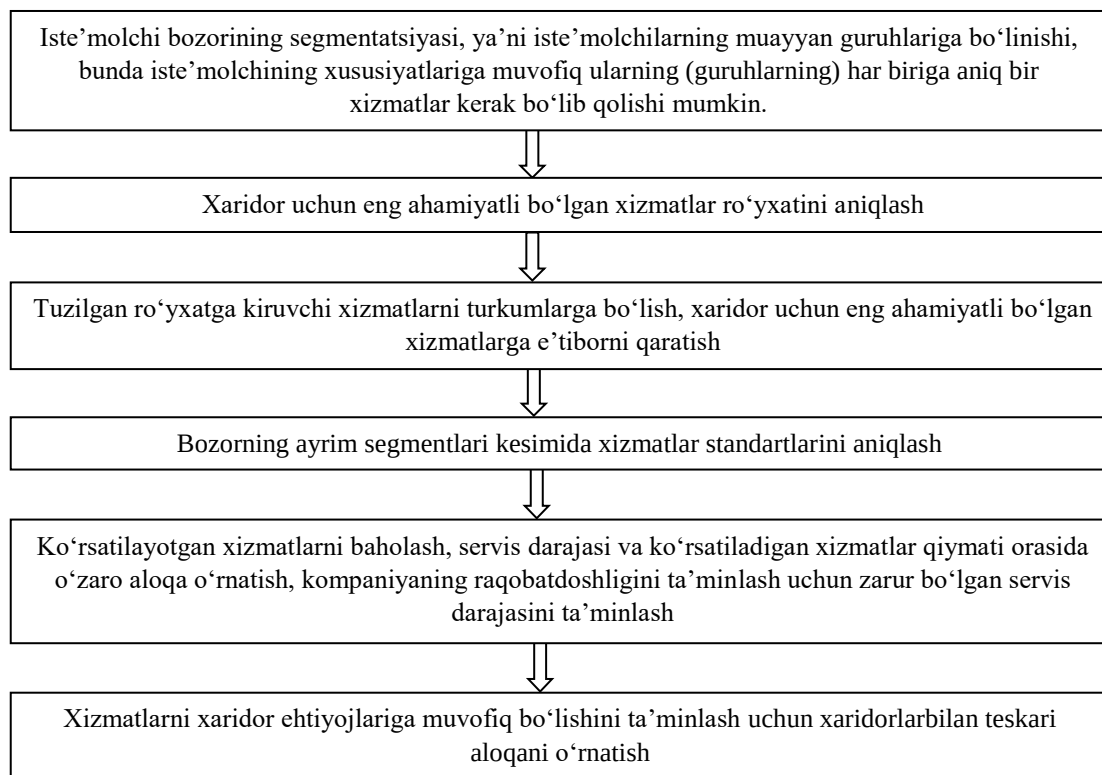
- omborda tovar zaxiralarining mavjudligi;
- buyurtmani bajarish, shu jumladan assortimentni tanlash, qadoqlash, yuk birliklarini shakllantirish va boshqa operatsiyalar;
- yetkazish ishonchligini ta'minlash;
- yuklar o'tishi to'g'risida axborot taqdim etish.

Sotuvdan keyingi xizmatlar bu kafolat xizmati, xaridorlar e'tirozlarini ko'rib chiqish bo'yicha majburiyatlar, almashinish va boshqalardir.

Xizmat ko'rsatish tizimini shakllantirish

Iste'molchi yetkazib beruvchi tanlaganda uning logistik servis sohasidagi imkoniyatlarini ham e'tiborga oladi, ya'ni boshqacha qilib aytganda yetkazib beruvchining raqobatdoshligiga u taklif etayotgan xizmatlarning assortimenti va sifati ham ta'sir ko'rsatadi. Ikkinchi bir tomonidan, xizmatlar safini kengaytirish qo'shimcha xarajatlarga olib keladi

Logistik servis tizimini shakllantirishga imkon beruvchi harakatlar ketma-ketligini ko'rib chiqamiz (7-rasm).

7-rasm. Firmada logistik servis tizimini shakllantirish bo'yicha harakatlar ketma-ketligi.

Logistik xizmatlar raqobatdoshlikka o'z ta'sirini o'tkazar ekan, har bir xo'jalik, firma yoki korxona iste'molchilarga logistik xizmat ko'rsatish sohasida aniq belgilangan strategiyaga ega bo'lishi zarur.

Iste'molchi bozorining segmentatsiyasi, jo'g'rofik omil bo'yicha, servis jihatlari bo'yicha yoki boshqa bir omil bo'yicha amalga oshirilishi mumkin. Xaridorlar uchun ahamiyatli xizmatlarni tanlashni, ularning turkumlanishini, xizmatlar standartini aniqlashni, turli xil so'rovlarni o'tkazish yo'li bilan amalga oshirish mumkin. Ko'rsatiladigan xizmatlarni baholash turli xil usullar bilan amalga oshiriladi. Masalan, yetkazishning ishonchlilik darajasini o'z vaqtida yetkazilgan partiyalar ulushi bilan o'lchash mumkin.

Kompaniya resurslari esa xaridor uchun eng ahamiyatli bo'lgan xizmatlarni ko'rsatishga yo'naltiriladi.

Xizmat ko'rsatish sifatining mezonlari

Logistik servis sifatini baholash uchun quyidagi mezonlar qo'llaniladi:

- yetkazish ishonchliligi;
- buyurtma qabul qilgandan to tovarlar partiyalarini yetkazishgacha bo'lgan to'liq vaqt;

- yetkazish egiluvchanligi;
- yetkazib beruvchi omborida zaxiralar mavjudligi;
- kredit olish imkoniyati, va qator boshqa mezonlar.

Bulardan birinchi uchtasini tavsiflab o'tamiz.

Yetkazish ishonchliligi. Umumiy holda, ishonchlik deganda, belgilangan cheklanishlarda o'z tavsiflarini saqlagan holda berilgan funksiyalarni bajarish qobiliyatini o'z ichiga olgan, tizimning majmuaviy xususiyati tushuniladi.

Yetkazish ishonchliligi bu yetkazib beruvchining belgilangan chegaralarda, shartnomada kelishilgan yetkazish muddatlariga rioya qilish qobiliyatidir. Yetkazish ishonchliligi, yetkazish jarayoni tarkibiga kiruvchi ayrim turdagi ishlarni bajarish muddatlariga rioya qilishning ishonchliligi bilan aniqlanadi.

Yetkazish ishonchliligiga ta'sir etuvchi asosiy omillardan bo'lib, shartnomada ko'zda tutilgan majburiyatlar (kafolatlar) mavjudligi xizmat qiladi, yetkazish muddatlarini buzganlik uchun javobgarlik aynan shu majburiyatlarda belgilanadi.

Buyurtma qabul qilgandan to tovarlar partiyalarini yetkazishgacha bo'lgan to'liq vaqt, u o'z ichiga quyidagilarni oladi:

- buyurtmani rasmiylashtirish vaqti;
- ishlab chiqarish vaqti (agarda buyurilgan tovarlarni ishlab chiqarish lozim bo'lsa, bu vaqt yetkazish muddatiga qo'shiladi)
- qadoqlash vaqti;
- yuklash vaqti;
- yetkazish vaqti;

Shartnomada ko'rsatilgan yetkazish muddatlariga rioya qilish, yuqorida sanab o'tilgan ushbu muddatning tarkibiy qismlariga qanday rioya qilinishiga bog'liq. Masalan, tovarni ishlab-chiqarishga rejalashtirilgan muddatlarga yoki ekspeditor ta'kidlagan yetkazish muddatlariga rioya qilinmasligi mumkin.

Yetkazish egiluvchanligi yetkazuvchi tizimni mijozning alohida istaklarini (qoidalarini) e'tiborga olishi qobiliyatini bildiradi. Bunga quyidagilarni kiritadilar:

- buyurtma shaklini o'zgartirish imkoniyati;
- buyurtmani yetkazib berish turini o'zgartirish imkoniyati;
- qadoq turini o'zgartirish imkoniyati;
- yetkazib berishga bo'lgan talabnomani qaytarib olish imkoniyati;
- mijozni uning buyurtmasi holati to'g'risida axborot olishi imkoniyati;
- butlanmagan yetkazishlarda bo'lgan e'tirozlarga munosabat.

Nazorat savollari:

1. Logistik xizmat ko'rsatish tushunchasi qanday?
2. Logistik servisning obyekti nima?
3. Xizmat ko'rsatish tizimini shakllantirishni tushintirib bering?
4. Xizmat ko'rsatish sifatining mezonlari nimalardan iborat?

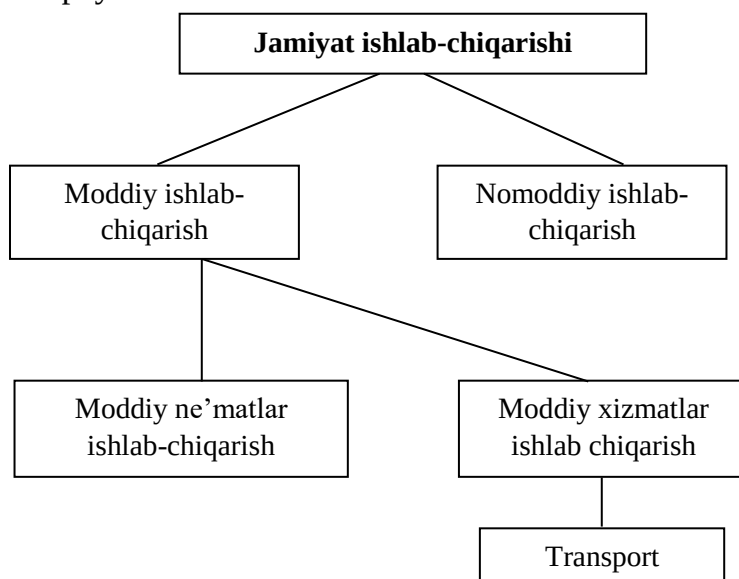
9-Amaliy mashg'ulot: Transport logistikasi

Ishning maqsadi: Qishloq xo'jaligi hamda ishlab chiqarishda Transport logistikasi vazifalarini amaliy jihatlarini o'rganish.

Ishlash tartibi: Transport logistikasining mohiyati va vazifalari. Transport bu odamlar va yuklar tashishni amalga oshiruvchi, moddiy ishlab chiqarish tarmog'idir. Jamiyat ishlab chiqarishi tuzilmasida, transport moddiy xizmatlar ishlab chiqarish sohasiga mansubdir. Moddiy oqimning birlamchi xom-ashyo manbaidan oxirgi iste'molchigacha bo'lgan harakati davomidagi logistik operatsiyalarning anchagina qismi, turli xil transport vositalari yordamida amalga oshiriladi. Bu operatsiyalarning xarajatlari, umumiy logistika xarajatlarining 50%gacha tashkil etishi mumkin.

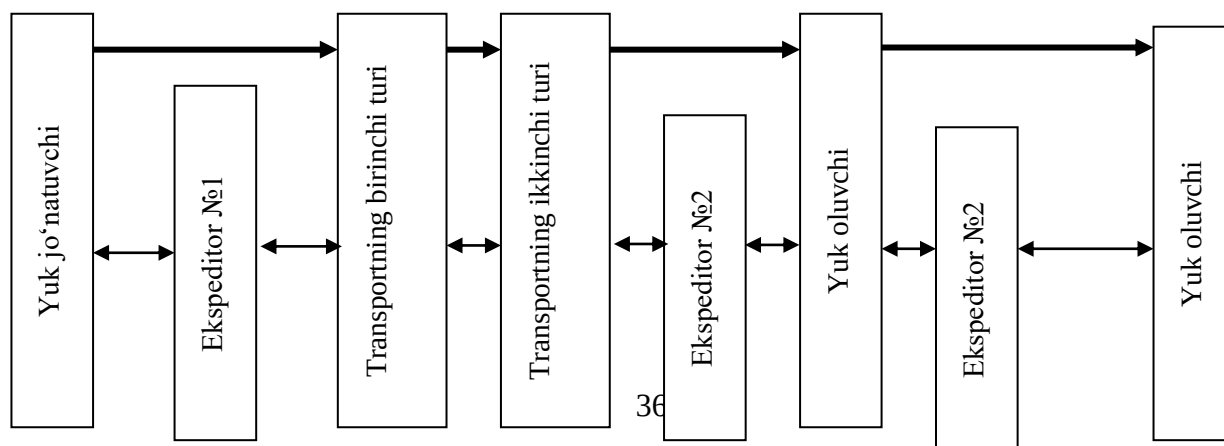
Transport ishlab-chiqarish va savdo jarayonlariga juda yaxshi kirib borgan. Shuning uchun ham transport, logistikaning ko'pgina masalalarida ishtirok etadi. Shu bilan birga logistikaning yetarlicha mustaqil bo'lgan transport sohasi ham mavjud. Unda transport jarayoni ishtirokchilari orasidagi kelishuvlar, ularga mos moddiy oqim harakatining ishlab chiqarish ombor bo'limlariga aloqasi bo'lmagan tarzda ko'rib chiqilishi ham mumkin.

Transport logistikasi vazifalariga, birinchi navbatda, o'z yechimi bilan, transport jarayonining bevosita ishtirokchilari harakatlarini o'zaro kelishilganligini kuchaytiruvchi, vazifalar kiradi. Bunday vazifalarni yechishning dolzarbligi, transport ishlari alohida bir sohaga aylanganida paydo bo'ladi.

8-rasm. Transportning jamiyat ishlab-chiqarishidagi o'rni.

Transport jarayonlarini tashkil etishga logistik yondashuv xususiyatlarini, aralash tashishdagi transport zanjiri bo'g'inlarining o'zaro ta'siri misolida tushuntirishimiz mumkin. (10-rasm)

Bir necha transport turlari ishtirokida tashishning ana'naviy tashkil etilishi.

Qishloq xo'jaligi ishlab-chiqarishini tashkil etish jarayonlarida transport vositalarining turlarini va sonini tanlash.

Transport vositalarining turlari va sonini aniqlash vazifasi logistikaning boshqa masalalari bilan aloqadorlikda yechiladi. Muayyan bir tashish uchun optimal bo'lgan transport turini tanlash asos bo'lib bo'lib, transportning har xil turlarining xususiyatlari to'g'risidagi axborot xizmat qiladi. logistika nuqtai nazaridan transportning asosiy turlarini ustunlarini va kamchiliklarini ko'rib chiqamiz.

Avtomobil transporti. Qisqa masofalarga (200-300 km) tashishlarni amalag oshirish uchun avtomobil transporti ishlatiladi. Asosiy usutunliklardan biri yuqori harakatchanligidir. **Avtomobil transporti** yordamida yuk «eshikdan eshikgacha» zaruriy tashishning tezkorlik bilan yetkazishi mumkin. Transportning bu turi yetkazishlar muntazamligini hamda kichik hajmlardan yetkazishlar imkoniyatini ta'minlaydi. Bu yerda, boshqa turlarga nisbatan mahsulot qadoqiga u daraja qattiq talablar qo'yilmaydi.

Avtomobil transportining asosiy kamchiligi bu tashishlar tannarxining nisbatan yuqoriligi. Odatda tashish uchun to'lov avtomobilning maksimal yuk kutara olishi buyicha olinadi. Bu turning boshqa kamchiliklariga quydagilarni kiritish mumkin: yukni tushirishni shoshilinchligi, yukni va avtotransportni o'g'irlash mumkinligi, nisbatan kam yuk ko'tara olishi. Avtomobil transporti ekologiya jihatdan ham noqulay, bu esa uni ishlatish imkoniyatini kamaytiradi.

Temir yul transporti. Transportning bu turi yuklarning turli hajmlarini (partiyalarini) barcha ob-havo sharoitlarida tashish uchun qulaydir. Temir yul transporti yukni nisbatan tez vaqtda masofalarga yetkazish imkoniyatini ta'minlayli. Tashishlar muntazam amalga oshiriladi. Bu yerda ortish, tushirish ishlarining samarali bajarilishini tashkil etish mumkin.

Temir yo'l transportining muhim ustunligi, bu yuklarni tashishning nisbatan past narxi va chegirmalar mavjudligidir.

Temir yo'l transportining kamchiliklariga tashuvchilar sonining cheklanganligini va iste'mol joylariga yetkazish imkoniyati pastligidir, ya'ni temir yul o'tkazilmaganda avtomobil transportidan foydalanishga to'g'ri keladi.

Dengiz transporti. Xalqaro tashishlarda eng yirik tashuvchi hisoblanadi. Uning asosiy ustunliklari yuk tariflarining pastligi va yuqori yuk o'tkazish qobiliyatidir.

Dengiz transportining kamchiliklariga uning past tezligini, yuklarni qadoqi va o'rnatilishiga bo'lgan qattiq talablar, jo'natishlarini

kamligini kiritadilar. Dengiz transporti ob-havo va navigatsiya sharoitlariga bog‘liq bo‘lib, murakab port infrostrukturasini yaratishni talab qiladi.

Ichki suv transporti. Bu yerda yuk tariflari past. 100 tonnadan ortiq yukni 250 kmdan uzoqroq masofaga tashishda transportning bu turi eng arzon.

Havo transporti. Asosiy ustunliklari eng yuqori tezlik, uzoq hududlarga yetib borish imkoniyati, yuklarning yuqori darajada saqlanishi.

Kamchiliklariga yuqori yuk tariflari va iqlim sharoitlariga bog‘liqligi kiradi, bu esa yetkazish grafigiga rioya qilishni kamaytiradi.

- **Quvur transporti.** Yuqori o‘tkazish qobiliyatida kam tannarxni ta’minlaydi. Transportning ushbu turiga yuklarni saqlash darajasi ham yuqori. Quvur transportning kamchiligi bu tashishga mo‘ljallangan yuklarning tor nomenklaturasi. Transport turining tanlashga ta’sir etuvchi oltita asosiy omillarni ajratadilar. 7-jadvalda ushbu omillarning har biri bo‘yicha transportning har xil turlarining bahosi berilgan. «1» ga eng yaxshi qiymat mos keladi.

- Har xil omillarning muhimligining ekspert bahosi, transport turini tanlashda quyidagilarga amal qilishni muhimligini ko‘rsatadi:

- yetkazish grafigiga rioya qilish ishonchliligi.
- yetkazish vaqti.
- tashish narxi.

2-jadval.

Transport turini tanlashga ta’sir etuvchi asosiy omillar kesimida har xil transport turlarining bahosi.

Transport turi	Transport turini tanlashga ta’sir etuvchi omillar					
	Yetkazish vaqti	Jo‘natishlar chastotasi	Yuk yetkazish grafigiga rioya qilishning ishonchliligi	Turli yuklarni tashish qobiliyati	Yukni xududning istalgan nuqtasiga yetkaza olish qobiliyati	Tashish qiymati
Temir yo‘l	3	4	3	2	2	3
Suv	4	5	4	1	4	1
Avtomobil	2	2	2	3	1	4
Quvur	5	1	1	5	5	2
Havo	1	3	5	4	3	5

Ta’kidlab o‘tish kerakki 2-jadval ma’lumotlari faqatgina u yoki bu transport turini muayyan tashish sharoitlariga muvofiqligi darajasini tahliliy bahosi uchun ishlatilishi mumkin. Tanlovning to‘g‘riligi har xil transport turlari bilan tashishga bog‘liq xarjatlari tahlili asosidagi texnik iqtisodiy hisoblar bilan tasdiqlanishi lozi

Nazorat savollar:

1. Transport logistikasining mohiyati va vazifalari qanday?
2. Transport logistikasi vazifalariga nimalardan iborat?
3. Avtomobil transportiga nimalar kiradi?

10-Amaliy mashg'ulot: Qishloq xo'jaligi logistikasida ombor xo'jaligi

Darsning maqsadi: talabalarni omborlarning turlari, omborlarning funksiyalari, omborlar tuzilishi, savdo omborlari bilan tanishtiriladi.

Ishni bajarish uslubi: Qishloq xo'jaligi logistikada ombor xo'jaligi ishlab chiqarish jarayonlarini loyihalash, xom-ashyo, yarim tayyor va tayyor mahsulotlarni logistik zanjirining u yoki bu bo'g'inida biror vaqtga jamlab turish sharoitida, optimal yechimga ega bo'ladi. Umumiy loyiha, jamlash joyida yukni nima qilish kerakligini ko'rsatib beradi. Balki, kelib tushgan yuk birliklarini qayta shakllantirib, tovarlarni qayta qadoqlab, biror vaqt saqlab, keyinchalik yangi yuk birliklarini shakllantirib, lozim bo'lgan vaqtda iste'molchiga yetkazib berish talab qilinishi mumkin. Aynan shu maqsadda logistik tizimlarda omborlar tashkil etiladi.

Omborlar bu kelib tushgan tovarlarni qabul qilish, joylashtirish va saqlash, ularni iste'molga tayyorlash va iste'molchiga uzatish uchun mo'ljallangan binolar, inshootlar va turli xildagi uskunalar majmuidir.

Mahsulot ishlab chiqaruvchiga xom-ashyo va birlamchi materiallarning omborlari lozim bo'ladi. Ularning yordamida ishlab chiqarish jarayonining uzluksizligi ta'minlanadi. Tayyor mahsulot omborlari sotuv uzluksizligini ta'minlovchi zaxira-larni saqlab turishga imkon beradilar. Savdo omborlarida tayyor mahsulotlar jamlanib o'z iste'molchisini kutib turadilar.

To'g'ri tashkil etilgan logistik tizimni, omborlarsiz tasavvur etib bo'lmaydi.

Logistikada ombor faqatgina logistik jarayon ko'rsatkichlarini yaxshilash mumkin bo'lgan holdagina ishlatiladi. Shunday qilib, omborning asosiy roli bu moddiy oqimni optimallashtirish uchun sharoit yaratishdir.

Logistika, ombor ichidagi jarayonlarni to'g'ri tashkil etilishini, hamda texnik, texnologik va boshqa jarayonlarni iqtisodiy muhit jarayonlari bilan bog'liqligini ta'minlashni o'z oldiga vazifa qilib qo'yadi.

Logistikada omborlarni tovar harakati tizimining unsurlari sifatida, va shu bilan birga, mustaqil tizim sifatida ko'radilar. Bunga muvofiq masalalarning ikkita guruhini ajratadilar:

- tovar harakati tizimini loyihalashda, omborlar bilan bog'liq bo'lgan masalalar;
- omborlar bo'yicha, mustaqil tizim sifatidagi, masalalar.

- **Omborlarning turlari.** Omborlar logistik tizimlarning muhim unsurlaridan biri bo'lib hisoblanadilar. Zaxiralarni saqlash uchun maxsus jihozlangan joylarga bo'lgan obyektiv zaruriyat moddiy oqim harakatining barcha bosqichlarida kuzatiladi. Turli xildagi omborlar ko'pligini aynan shu bilan izohlash mumkin.

Omborlarning o'lchamlari ham har xil bo'lishi mumkin: kichkina xonalardan to bir necha yuz ming kvadrat metr maydonga ega bo'lgan gigant omborlargacha.

Omborlar yuklarni joylash balandligi bo'yicha ham farqlanadilar. Bir omborlarda yuklar odam bo'yidan baland bo'lmagan joyda saqlansa, ikkinchi bir omborlarda maxsus uskunalar yukni 24m balandlikga joylashtiradilar.

Omborlar tuzilishi (konstruksiyasi) ham turlicha bo'lishi mumkin: ochiq va yopiq.

Omborlarda, agarda lozim bo'lsa, maxsus harorat, namlik va boshqa sharoitlar yaratilishi mumkin.

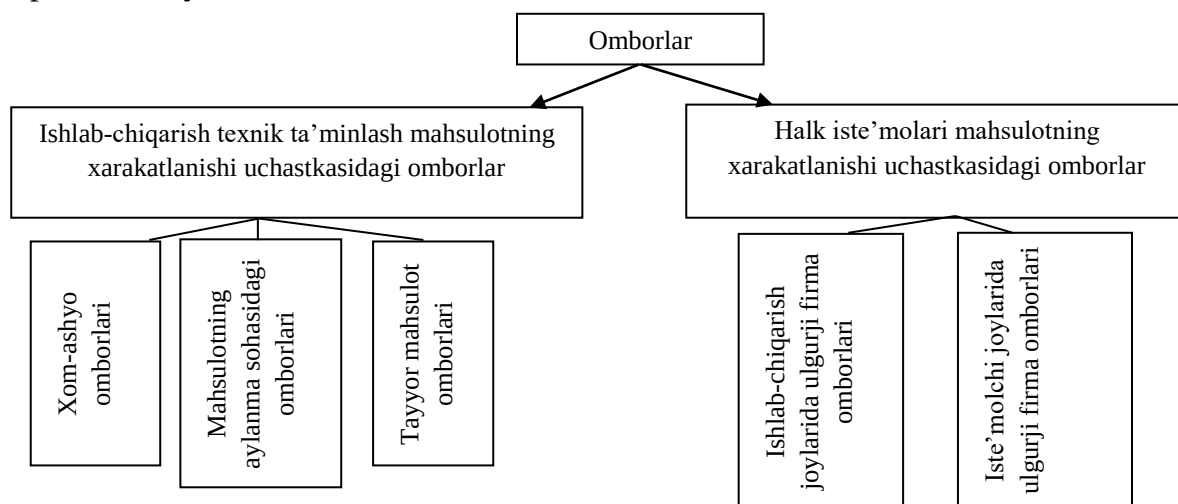
Ombor bitta korxona tovarlarini saqlash uchun mo'ljallangan bo'lishi (individual foydalanish ombori) yoki lizing shartlarida yuridik yoki jismoniy shaxslarga ijaraga beriladigan bo'lishi (jamoaviy foydalanish ombori) mumkin.

Shuningdek omborlar, ombor operatsiyalarini mexanizatsiya darajasi bo'yicha ham farqlanadilar: mexanizatsiyalashtirilmagan, majmuaviy mexanizatsiyalashtirilgan, avtomatlashtirilgan, avtomatik.

Omborlarni moddiy oqimning umumiy harakat jarayonidagi joylashish belgisi bo'yicha turkumlanishini mukammalroq ko'rib chiqamiz (9-chizma).

Omborlar turkumlanishining muhim belgisi bu yuklarni temir yo'l yoki suv transporti orqali yetkazish va olib chiqish imkoniyatiga ega bo'lishdir. Bunga muvofiq stansiyalardagi yoki portlardagi omborlar (temir yo'l stansiyasi yoki port hududida joylashgan), relsli omborlar (vagonlarni berish va olishga mo'ljallangan relslarga ega) va chuqurdagi omborlar mavjud. Yukni stansiyadan yoki portdan chuqurdagi omborga olib borish uchun avtomobil transportidan foydalaniladi.

3-jadval. Omborlarni joylashishi bo'yicha turkumlanishi

Saqlanayotgan yukning assortimentiga qarab, maxsus omborlar, aralash va universal omborlar bo'lishi mumkin.

Ushbu belgi bo'yicha omborlarni ikkita asosiy guruhga bo'lish mumkin:

1. ishlab-chiqarish texnik maqsadlarga mo'ljallangan mahsulotlar harakati uchastkasidagi omborlar;
2. xalq iste'moli mollari harakati uchastkasidagi omborlar.

1-guruhga kiruvchi omborlar quyidagilar:

- ishlab-chiqaruvchi korxonalarning tayyor mahsulot omborlari;
- ishlab-chiqarish texnik maqsadlarga mo'ljallangan mahsulotlarni iste'mol qiluvchi korxonalarning xom-ashyo va birlamchi materiallar omborlari;
- ishlab-chiqarish texnik maqsadlarga mo'ljallangan mahsulotlarni muomala sohasidagi omborlar.

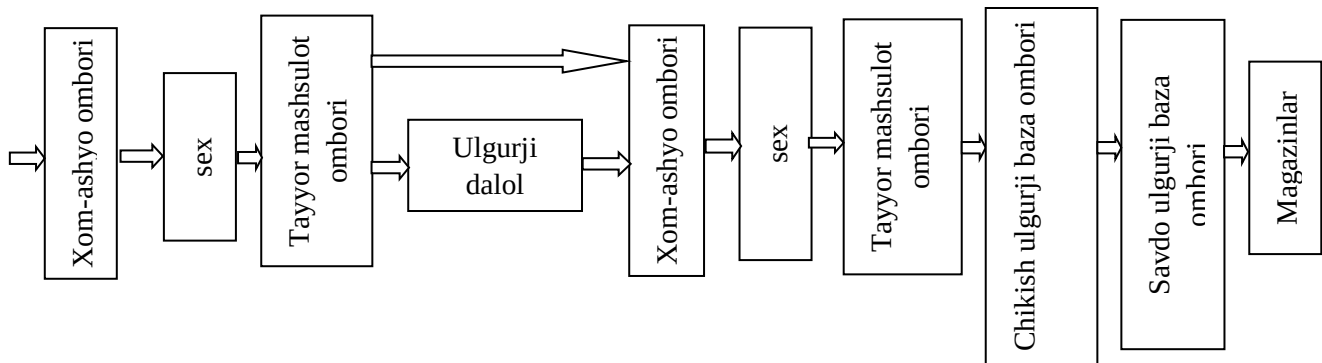
2-guruhga kiruvchi omborlar quyidagilar:

- xalq iste'moli mollari bilan ulgurji savdo qiluvchi korxonalar omborlari:

a) ushbu mahsulotlarni ishlab chiqarish joyida joylashgan;

b) ushbu mahsulotlarni iste'mol joyida joylashgan.

Moddiy oqimni turli korxonalar omborlaridan o'tishining prinsipial chizmasi 10-chizmada keltirilgan.

4-jadval. Moddiy oqimning, xom-ashyo manbasidan to so'nggi iste'molchigacha bo'lgan, yo'lidagi omborlarni prinsipial chizmasi (sxemasi)

Omborlarning funksiyalari. Turli omborlarda bajariladigan ish hajmi taxminan bir xil. Chunki omborlar turli logistik jarayonlarda quyidagi o'xshash funksiyalarni bajaradilar:

- moddiy zaxiralarni vaqtinchalik joylashishi va saqlanishi;
- moddiy oqimlarni qayta shakllanishi;
- xizmat ko'rsatish tizimida logistik servisni ta'minlash.

Har bir ombor kamida uch xil moddiy oqimlarni qayta ishlaydi: kiruvchi, chiquvchi va ichki.

Kiruvchi oqimning mavjudligi transportdagi yukni tushirish, uning miqdori va sifatini tekshirish lozimligini bildiradi. Chiquvchi oqim bo'lsa yukni ortish, ichkida esa omborlar ichida yukni harakatlantirish nazarda tutiladi.

Moddiy zaxiralarni vaqtinchalik saqlash funksiyasini amalga oshirilishi, yuklarni saqlashga joylashtirish, saqlash uchun zaruriy sharoitlarni ta'minlash, saqlash joylaridan yuklarni olish bo'yicha ishlarni bajarish zaruriyatini bildiradi.

Moddiy oqimlarning o'zgarishi bir yuk partiyalari yoki yuk birliklari o'rniga boshqalarini tashkil etish yo'li bilan amalga oshadi. Bu yuklarni o'z qadoqlaridan olib, yangi yuk birliklarini tashkil etish va ularni qadoqlash zarur ekanligini anglatadi.

Ammo bu omborlar to'g'risida umumiy tushunchadir xolos. Yuqorida sanab o'tilgan funksiyalarning har biri keng miqyosda o'zgarib turishi mumkin. Bu esa ayrim logistik operatsiyalarning amalga oshirilish intensivligiga ham o'z ta'sirini o'tkazadi. Bundan keyin, ombordagi logistik jarayonning ko'rinishi umuman boshqacha tus oladi.

Moddiy oqimni birlamchi xom-ashyo manbaidan to oxirgi iste'molchigacha bo'lgan harakatida uchraydigan turli xil omborlarning funksiyalarini ko'rib chiqamiz.

Ishlab chiqaruvchi korxonalarining tayyor mahsulot omborlarida:

- omborga qo'yish;
- saqlash;
- navlarga (turlarga) ajratish;
- qo'shimcha qayta ishlash (lozim bo'lsa);
- belgilash (markirovka);
- ortishga tayyorlash;
- ortish operatsiyalari.

Iste'molchi korxonalarining xom-ashyo va birlamchi materiallar omborlarida:

- yukni qabul qilish;
- tushirish;
- navlarga ajratish;
- saqlash;
- ishlab chiqarish iste'moliga tayyorlash.

Ishlab-chiqarish texnik maqsadlarga mo'ljallangan mahsulotlar muomalasi sohasidagi ulgurji vositachi firmalar omborlarida, yuqorida qayd etilganlardan tashqari:

- tovarlar to'planishi (konsentratsiyasi)ni ta'minlash;
- lozim bo'lgan assortimentni butlash;
- tovarlarni kichik partiyalarda yetkazish (iste'molchi korxonalar va boshqa ulgurji-vositachi firmalar omborlariga);
- rezerv partiyalarni saqlashni tashkil etish.

Ishlab chiqarish to'plangan joylardagi savdo korxonalari omborlarida:

- ishlab chiqarish korxonalaridan tovarlarni yirik partiyalarda qabul qilish;
- iste'mol joylardagi xaridorlarga tovarlarni yirik partiyalarini butlash va jo'natish;

Iste'mol joylaridagi omborlarda:

- ishlab chiqarish assortimenti tovarlarini qabul qilish;
- keng savdo assortimentini shakllantirish;
- chakana savdo korxonalarini tovarlar bilan ta'minlash.

Nazorat va mulohaza savollari:

1. Omborlar vazifalari nimalardan iborat?
2. Omborlarning turlari?
3. Omborlarning funksiyalari?
4. Ishlabchiqaruvchi korxonalarining tayyor mahsulot omborlari gapirib bering?

11-Amaliy mashg'ulot: Axborot logistikasi

Moddiy oqimlarni boshqarish jarayoni asosida, logistik tizimlardagi axborotni qayta ishlash yotadi. Shunday ekan, logistikaning asosiy tushunchalaridan biri bu axborot oqimidir.

Axborot oqimi – bu logistik tizim ichida, logistik tizim va tashqi muhit orasida harakatlanuvchi, logistik operatsiyalarning boshqaruvi va nazorati uchun zarur bo'lgan xabarlar va ma'lumotlar yig'indisidir. Axborot oqimi qog'oz va elektron hujjatlar ko'rinishida bo'lishi mumkin.

Agrologistikada axborot oqimlarining quyidagi turlarini ajratadilar.

- oqim bilan bog'lanuvchi tizimlar turiga ko'ra: gorizontal va vertikal;
- o'tish joyiga ko'ra: ichki va tashqi;
- logistik tizimga nisbatan yo'nalishiga ko'ra: kiruvchi va chiquvchi.

Axborot oqimi joriy oqimdan oldin u bilan birga yoki undan keyin harakatlanishi mumkin. Bunda axborot oqimi moddiy oqim bilan bir tomonga yoki qarama-qarshi tomonga yo'naltirilgan bo'lishi ham mumkin.

- qarama-qarshi yo'nalishdagi, moddiy oqimdan oldin keluvchi axborot oqimi odatda buyurtma to'g'risidagi ma'lumotlardan iborat bo'lishi mumkin;
- to'g'ri yo'nalishdagi, moddiy oqimdan oldin keluvchi axborot oqimi, kelishi kutilayotgan tovarlar to'g'risidagi birlamchi ma'lumotlardan iborat bo'lishi mumkin;
- to'g'ri yo'nalishda moddiy oqim bilan birgalikdagi axborot oqimida, moddiy oqimning miqdor va sifat parametrlari to'g'risidagi axborotlar kelishi mumkin;
- qarama-qarshi yo'nalishdagi moddiy oqimdan keyin kelgan axborot oqimida, tovarlarni, moliyaviy mablag'larni qabul qilinganligi natijalari, sifati va miqdori to'g'risidagi, turli xil e'tirozlar to'g'risidagi axborotlar o'tishi mumkin.

Umuman olganda axborot oqimining harakatlanish yo'li moddiy oqim harakati yo'nalishi bilan bir xil bo'lmasligi mumkin.

Axborot oqimi quyidagi ko'rsatkichlar bilan tavsiflanadi.

- kelib chiqish manbai;
- oqim harakati yo'nalishi;
- jo'natish va qabul qilish tezligi;
- oqim intensivligi va boshqalar.

Axborot tizimlarining shakllanishi oqimlarining ayrim ko'rsatkichlari kesimidagi tekshirishlarsiz amalga oshmaydi. Misol uchun, biror korxonani kompyuter bilan ta'minlash masalasini, ushbu ish joyi orqali o'tadigan axborot hajmi va qayta ishlashining zaruriy tezligini bilmasdan hal qilib bo'lmaydi.

Moddiy oqimni quyidagi tarzda boshqarish mumkin:

- oqim yo'nalishini o'zgartirib;
- jo'natish tezligini, unga muvofiq bo'lgan qabul qilish tezligigacha cheklab;
- oqim hajmini ayrim bo'lim yoki tarmoqning o'tkazish qobiliyati kattaligigacha cheklab.

Axborot oqimi bir vaqt birligi ichida qayta ishlanadigan yoki o'tkaziladigan axborot miqdori bilan o'lchanadi. Biror-bir ma'lumotdagi axborot miqdorini tashish usullari, kibernetika fanining axborot nazariyasi bo'limida o'rganiladi. Ushbu nazariyaga muvofiq axborot miqdori birligi sifatida ikkilangan birlik – bir qabul

qilingan. Kompter texnikasini qo'llaganda axborot baytlarda o'lchanadi. Bundan kelib chiqan holda kilobayt, megabayt va gigabaytlardan ham foydalaniladi.

Xo'jalik faoliyati amaliyotida axborot quyidagicha o'lchanishi mumkin:

- qayta ishlagan yoki uzatilgan hujjatlar miqdori bilan;
- qayta ishlanadigan yoki uzatiladigan hujjatlardagi hujjat qatorlarining umumiy soni bilan.

Shuni ham etiborga olish lozimki, iqtisodiy tizimlarda logistik operatsiyalardan tashqari, axborot oqimi sodir bo'lishi va uzatilishi bilan kuzatiladigan boshqa operatsiyalar ham amalga oshiriladi. Ammo logistik axborot oqimi umumiy axborot oqimining eng ahamiyatli qismini tashkil etadi. Ayniqsa Ishlab-chiqarish korxonalari va ulgurji savdo korxonalarida bu xol yaqqol sezilib turadi.

Korxona miqyosidagi axborot tizimlari o'z navbatida uch guruhga ajratiladi:

- rejali;
- dispozitiv (yoki dispetcherlik);
- bajaruvchi (yoki operativ).

Har xil guruhlarga mansub bo'lgan logistik axborot tizimlari, o'zlarining funksional va ta'minlovchi tizimchalari bilan farqlanadilar. Ta'minlovchi tizimchalar o'zlarining barcha unsurlari, ya'ni texnik, axborot va matematik ta'minoti bilan bir-biridan farq qilishlari mumkin.

Rejali axborot tizimlari. Bu tizimlar boshqaruvning ma'muriy darajasida (bosqichida) barpo etiladi va strategik uzoq muddatli qarorlarni qabul qilishga yordam beradi. Yechiladigan masalalar orasida quyidagilar bo'lishi mumkin:

- logistik zanjir bo'g'inlarini yaratish va ularni optimallashtirish;
- shartli-muntazam, ya'ni kam o'zgaradigan ma'lumotlarni boshqarish;
- ishlab-chiqarishni rejalashtirish;
- zahiralarni umumiy boshqaruvini amalga oshirish;
- rezervlarni boshqarish va boshqa masalalar.

Dispozitiv axborot tizimlari. Bu tizimlar ombor yoki sexni boshqarish darajasida (bosqichida) barpo etiladi va logistik tizimlarning yaxshi yo'lga qo'yilgan ishini ta'minlash uchun xizmat qiladi. Bunda quyidagi masalalar o'z yechimini topishi mumkin:

- zahiralarni (omborga qo'yishni) . boshqarish;
 - ombor (q.x. korxonasi) ichidagi transportni boshqarish;
- buyurtmalar bo'yicha yuklarni tanlash, butlash, jo'natiladiganlarini hisobga olish va boshqalar.

Boshqaruvchi axborot tizimlari ma'muriy yoki operativ boshqaruv darajasida (bosqichida) barpo etiladi. Bu tizimlarda axborotlarni qayta ishlanishi, ularni kompyuterga kelib tushishi tezligida amalga oshiriladi. Bu ishlarning barchasi birdaniga amalga oshiriladi, hamda ishlab-chiqarish va xizmatlarining hozirgi holati to'g'risida ma'lumot olish, hamda boshqaruv obyektlariga nisbatan tadbirlarni o'z vaqtida o'tkazish imkonini beradi. Ushbu tizimlar moddiy oqimlar nazorati, ishlab-chiqarishga xizmat ko'rsatishni operativ boshqaruvi, xarakatlanishlar boshqarilishi va boshqalar bilan bog'liq bo'lgan turli xildagi masalalarni yechishlari mumkin.

12-Amaliy mashg'ulot: Molyaviy logistika

Darsning maqsadi. Talabalarni meva va sabzavot omborlarida mahsulotlarni realizatsiyaga tayyorlash tartibi bilan tanishtiriladi.

Ishni bajarish uslubi: Ma'lumki meva va sabzavotlar saqlanadigan doimiy omborlarda ichki harorat va havoning nisbiy namligi tashqi muhitning haroratidan keskin farq qiladi. Bu mahsulotlarni realizatsiyaga to'g'ridan to'g'ri chiqarish mahsulot sifatining keskin buzilishi, ularning "terlab qolish" deb ataluvchi mahsulot sirtida sub bug'larining kondensatlanib qolishi, ya'ni ularning sirtida tomchi holdagi suvning hosil bo'lishiga, bu esa keyingi tashish va savdo rastalarida turib qolishi jarayonida ularda mikroorganizmlarning oson rivojlanishiga sababchi bo'lishi mumkin. Shu bois mahsulotlarni ombordan chiqarishda ularni realizatsiyaga tayyorlash katta ahamiyatga ega hisoblanadi.

Mahsulotlarni realizatsiyaga tayyorlashda ular dastlab saralab olinadi. Bunday tayyorlov bo'limi maxsus ish stollari va kerakli asbob-uskunalar bilan jihozlanadi. Mahsulotlar saralanadigan ish stollari baquvvat, balandligi 0,7-1 m, eni 1,5 m bo'lishi lozim. Stollarning uzunligi ishlochilar soniga muvofiq tanlanadi. Hozirgi kunda saralash ishlari uchun ishlab chiqarilayotgan universal stollar juda qulaydir. Uning balandligi 70 sm, eni 60 sm va uzunligi 2 m bo'lib, 4 kishi uchun mo'ljallangan. Uning ramasida suriluvchi doskalar mavjud. Ramada uzum uchun to'r tortilgan, limonni kalibrlash uchun teshikchali uyacha, urug' mevalilar uchun bortchasi mavjud. Doskasining ikki tomonida tushuvchi cho'ntakchalar mavjud bo'lib, undan brak qilingan mevalar yashikka dumalab tushadi.

Mahsulotlarni realizatsiyaga tayyorlashda ularni tashqi muhit havosiga moslashtirish birinchi galda bajariladigan tadbirlardan hisoblanadi. Buning uchun mahsulotlar realizatsiyaga chiqarilishidan oldin omborning tayyorlov seksiyasiga olib o'tiladi. Bu erda ombor havosining harorati 2-3 kun davomida asta-sekinlik bilan ko'tarilib boriladi va tashqi muhit havosiga yaqin darajaga olib kelinadi. Omborlarda bunday seksiyalar mavjud bo'lmaganda, mahsulotlarni omborning chiqish yo'laklariga joylashtirib qo'yish ham mumkin.

Mahsulotlar tashqi muhit havosiga moslashtirilgach, ularni qadoqlash bo'limiga olib kelinadi va bu erda ular oldindan tayyorlab qo'yilgan qadoqlarga qadoqlanadi. Hozirgi kunda meva va sabzavotlarni hajmi 2-3 kg gacha bo'lgan kichik zamonaviy to'r, qog'oz, yoki polietilen paketchalarga qadoqlash juda keng tatbiq etilmoqda. Bu usulda qadoqlash maxsus qadoqlovchi uskunalarda amalga oshiriladi. Bunday qadoqlarda mahsulotlarni tashish, savdo rastalariga joylashtirish qulay bo'lishi bilan bir qatorda, ularning tovar ko'rinishi va xaridorgirligi ham ortadi (3-rasm).

9-rasm. Meva-sabzavotlarni zamonaviy usulda qadoqlash

1-vazifa. 25 t kartoshkani realizatsiyaga tayyorlash uchun qadoqlarga bo'lgan talabni aniqlang. Bunda paketchaning sig'imi 4 kg. Paketchalar joylanadigan qutilar sig'imi 5 paket/quti.

Ishni bajarish tartibi:

1. Paketlar sonini aniqlash uchun jami mahsulot og'irligi bitta paketning sig'imiga bo'linadi:

$$25 \text{ t} : 4 \text{ kg} = 25000 \text{ kg} : 4 \text{ kg} = 6250 \text{ dona}$$

2. Paketlarni joylashtirish uchun jami qutilar sonini topish uchun qutilar soni uning sig'imiga bo'linadi:

$$6250 \text{ dona} : 5 \text{ paket/quti} = 1250 \text{ dona}$$

2-vazifa. 20 t olmani joylashtirish uchun quyidagi rasmda ko'rsatilgan qutilarga bo'lgan talabni aniqlang (4-rasm). Bunda olma qutilarining sig'imi 8 kg.

10-rasm. Olma qadoqlanadigan zamonaviy qutilar va urug'lik kartoshkani qadoqlash qoplari

3-vazifa. Urug'lik kartoshkani ombordan chiqarish uchun havoning harorati va nisbiy namligi tartibini rostlashni adabiy ma'lumotlardan foydalangan holda yoritib bering va 80 tonna urug'lik kartoshka uchun qoplar sonini toping. Qoplarning sig'imi 50 kg.

Vaqtinchalik omborlarda saqlangan sabzavotlarni realizasiyaga tayyorlash.

Ma'lumki sabzavotlar vaqtinchalik omborlarda saqlanganda ularning usti somon va tuproq bilan berkitilgan bo'ladi. Mahsulotlar vaqtinchalik omborlardan olingach, ular ham ombor yoki vaqtinchalik tayyorlov bostirmalariga keltiriladi. Bu erda sabzavotlar maxsus tozalovchi uskunalar vositasida tuproq va somon aralashmalaridan tozalanadi. So'ngra mahsulotlar saralanadi. Saralashda chirigan, qorayib qolgan va mexanik shikastlangan mahsulotlar olib tashlanadi.

Saralangan sabzi ildizmevalari maxsus yuvuvchi moslamalarda yuviladi va yaxshilab quritiladi. Saralangan va tozalangan sabzavotlar qadoqlanadi va realizasiya bo'limiga yuboriladi.

Nazorat va mulohaza savollari:

3. Meva va sabzavotlarni joylash va saqlash uchun ishlatiladigan idishlar?
2. Tayyor mahsulotni qadoqlash uchun foydalaniladigan idishlarni ta'riflab bering?
4. Fizik va shartli bankalarga tushuncha bering?

13-Amaliy mashg'ulot: Logistik xizmat ko'rsatish tizimida tovar belgilari va sertifikatsiyalash

Logistik zanjirning har bir bo'g'ini orqali katta miqdordagi tovar birliklari o'tadi. Har bir bo'g'in ichida ham tovarlar bir necha marta saqlash va qayta ishlash joylari bo'ylab harakatlanadi. «Tovarlar harakatining butun tizimi – bu uzluksiz harakatdagi diskret oqimlardir, ularning tezligi ishlab-chiqarish salohiyatiga, yetkazish muntazamligiga, mavjud zahiralar o'lchamlariga va shuningdek realizatsiya va iste'mol tezligiga bog'liqdir.» Bunday dinamik logistik tizimni samarali boshqarish imkoniyatiga ega bo'lish uchun unga kiruvchi va undan chiquvchi, hamda uni ichida aylanib turuvchi moddiy oqimlarning assortimenti to'g'risidagi axborotga doimiy ravishda ega bo'lish zarur.

Chet el tajribalariga qaraganda, bu muammoni yechish uchun moddiy oqim bilan bo'lgan logistik operatsiyalarda alohida yuk birligini aniqlash qobiliyatiga ega bo'lgan mikroprotessorli texnikani ishlatish zarur. Gap turli xildagi shtrix-kodlarni «o'qiy oladigan» uskunalar xaqida. Ushbu uskunalar, logistik operatsiya haqidagi axborotni, u amalga oshirilayotgan vaqtda va joyda – xo'jaliklar, sanoat korxonalari, ulgurji bazalar, do'konlar omborlarida, transportda – olish imkonini beradilar. Olingan axborot vaqtning real miqyosida qayta ishlanadi, bu esa boshqaruv tizimiga optimal muddatlarda javob qaytarish imkonini beradi.(4-jadval)

EAN assotsiatsiyasi tomonidan mamlakatlarga berilgan kodlar.

Mamlakat	EAN kodi	Mamlakat
AQSH va Kanada	00-13	Iordaniya
Fransiya	30-37	Eron
Bolgariya	380	Finlyandiya
Sloveniya	383	Xitoy
Germaniya	400-440	Shvetsiya
Yaponiya	45,49	Gvatemala
Rossiya	460-469	Salvador
Tayvan	471	Gonduras
Uzbekistan	478	Dominik Resp
Shri-Lanka	479	Meksika
Fillipin	480	Venesuela
Kazaxstan	487	Argentina
Gonkong	489	Chili
Buyuk Britaniya	50	Paragvay
Kipr	529	Italiya

Makedoniya	531	Ispaniya
Islandiya	569	Turkiya
Daniya	57	Niderland
Polsha	590	Janubiy Koreya
JAR	600-601	Indiya
Tunis	619	Avstraliya
Suriya	621	Yangi Zelandiya
Misr	622	Malayziya

Shtrix-kodlarni avtomatik aniqlash usullarini qo'llash

Axborotni avtomatik to'plash turli xildagi shtrix-kodlarni ishlatishga asoslangan, ularning har biri o'z texnologik ustunliklariga ega. Masalan, ITF-14 kodi o'z ixchamliligi bilan ajralib turadi va tovar partiyalarini kodlash uchun ishlatiladi. 0 5 4 1 2 3 4 5 6 7 8 9 0 8

Logistikada boshqa kodlarga qo'shimcha ravishda 128-kodi ishlatilishi ham mumkin. Ushbu kod bilan partiya raqami, Ishlab-chiqarish sanasi, realizatsiya muddati va boshqalar kodlangan bo'lishi mumkin. 1 6 9 0 1 2 S X 3 4

Muomala sohasida esa EAN kodi keng tarqalgan, uni ommaviy iste'mol tovarlarida tez uchratib turish mumkin. 4 7 8 0 3 0 0 0 0 0 7 3 9

Birinchi 3 ta raqam mamlakat kodi, ikkinchi 6 ta raqam korxona kodi va keyingi 3 ta raqam mahsulot kodi. Oxirgi 1 ta raqam kontrol kodi. Kodni to'g'ri hisoblanganini ko'rsatadi.

Logistikada shtrix kodlarni avtomatik aniqlash texnologiyasini qo'llash, logistik jarayonning barcha bosqichlarida moddiy oqimlarni boshqarishni yaxshilash imkonini beradi.

Ishlab-chiqarishda:

- mahsulotlar va ularni butlovchi qismlarini har bir uchastkadagi harakatini va shuningdek umuman korxonadagi logistik jarayonning holatini, hisobga olish va nazorat qilishning yagona tizimi barpo etilishi;
- yordamchi personal va hisobot hujjatlar sonini kamayishi, xatolar yo'qolishi.

Ombor xo'jaligida:

- moddiy oqimni hisobga olish va nazorat qilishning avtomatlashtirilishi;
- moddiy zahiralarni inventarizatsiyalash jarayonini avtomatlashtirilishi;
- moddiy va axborot oqimlari bilan bo'ladigan logistik operatsiyalar vaqtini qisqarishi;

Savdoda:

- moddiy oqimni hisobga olishni yagona tizimini yaratilishi;
- tovarlar buyurtmasi va inventarizatsiyasini avtomatlashtirilishi;
- xaridorlarga xizmat ko'rsatish vaqtini qisqarishi.

O'zbekistonda ishlab-chiqarilgan tovarlarning ichki va xorij bozorlarida raqobatbatdoshligini oshirish, tovar ishlab-chiqaruvchini tovar raqami xalqaro tizimi doirasida identifikatsiyalash, iste'molchi huquqlarini himoya qilish, tovarlarni ishlab-chiqarishni avtomatlashtirilgan tarzda hisobga olishni ta'minlash maqsadida O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi 1999 yil 21 sentabrda "Ўзбекистон

Respublikasida shtrixli kodlashni joriy qilish to‘g‘risida” 438-sonli qaror qabul qildi.

Ushbu qarorda O‘zbekiston Respublikasi – Tovar ishlab-chiqaruvchilar va tadbirkorlar palatasi tomonidan tovarlari **“EAN”** shtrixli kod bilan markalanadigan tadbirkorlik faoliyati subyektlarini ro‘yxatga olish, tovarlarni xalqaro talablarga muvofiq identifikatsiyalash tizimidan foydalanuvchilar faoliyatini uslubiy boshqarish uchun tovar va xizmatlarni avtomatik tarzda identifikatsiyalash **“EAN UZBEKISTAN”** markazi tashkil etilganligi qayd etilgan.

Tovar va xizmatlarni avtomatik tarzda identifikatsiyalash **“EAN UZBEKISTAN”** markazi **EAN** International a‘zosi sifatida O‘zbekiston Respublikasi hududida tovarlarni raqamlash bo‘yicha yagona tashkilot - **EAN International** vakili hisoblanadi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Karimov I.A. O'zbekiston Demokratik taraqqiyotining yangi bosqichida – T.: O'zbekiston, 2005
2. Karimov I.A. Inson, uning huquqi va erkinliklari hamda manfaatlari - eng oliy qadriyat. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 13 yilligiga bagishlangan tantanali marosimda so'zlagan ma'ruzasi. – Xalq so'zi. 2005 yil. 8 dekabr.
3. Andijon qishloq xo'jalik instituti "Agrologistika" Ma'ruzalar matni. Andijon -2012 y.
4. Q.A. Dadaboyev: Logistika: Toshkent – 2007
5. Аникин Б.А. Логистика: Учеб.пособие. М.: Инфра М. 2000 г.
6. Аникин Б.А Практикум по логистике. Учебное пособие. Москва Инфра-М 2002 г.
7. Гаджинский А.М. "Логистика" М 2003 г.– 407 с.
8. Гаджинский А.М. Практикум по логистике. М.: ИВЦ «Маркетинг», 2001 г.
9. Миротин Л.Б., Сергеев В.И. Основы логистики. Учебное пособие. Москва, "Инфра-М", 1999 г.
10. Неруш Ю.М. Логистика. Учебник для вузов.-3-е изд., перераб. и доп.- М.: ЮНИТИ-Дана, 2003 г.
11. Неруш Ю.М. "Коммерческая логистика" М "Банки и биржи" Издательское объединение "ЮНИТИ" 1997 г.-240 с.
12. Саркисов С.В. Управление логистикой. Учебное пособие. Москва ЗАО «Бизнес-школа «Интел-Синтез» 2001 г.
13. Samatov G'.A. Y.K.Qoriyeva. B.Payziyev. Raqobat muhitida xalqaro transport tizimi faoliyatining logistik ishonchligi. Toshkent 2003 y.
14. Чудаков А.Д. Логистика. Учебник. М.: ООО «Издательство РДЛ», 2001 г.
15. Ballou R.H. Basic Buisness logistiks. New York, 1987 г.
16. Cristopher M. The Strategy of distribution management. London, 1986 y.
17. Kearney A.T. Logistiks Productivity the Competitive edge in Europe. – Chicago, 1994 y.
18. Magee J., Capacino W., Rosenfiueld D. Modern logistiks management. – New York, 1986 y.

Qo'shimcha adabiyotlar

1. Bekmurodov A., Hakimov R., Safarov B., Zaxidov G. O'zbekiston iqtisodiyotini liberallashtirish yillarida kishlok xo'jaligida iqtisodiy islohotlar va fermerlik harakati. 2-qism. - TDIU, 2005.
2. Bekmurodov A.SH., Sattorov S., To'rayev J., Soliyev K., Ro'ziyev S. O'zbekiston iqtisodiyotini liberallashtirish yillarida kichik biznes va tadbirkorlik rivoji – davr talabi. 3 – qism. - T.: TDIU, 2005.
3. Bekmurodov A., Tojiyev R., Kurbonov X., Alimardonov M. O'zbekiston iqtisodiyotini liberallashtirish yillarida Moliya va bank tizimidagi islohotlar samarasi. 4-kism, - TDIU, 2005.
4. Bekmurodov A., Tairov Sh., Maxmudov E., Isakov M., To'rayev N. O'zbekiston iqtisodiyotini liberallashtirish yillarida tashki iqtisodiy siyosat: savdo va investitsiyalar oqimlari. 5-qism, - TDIU, 2005.
5. Dadabayev K.A. Logistika. –T.: O'zbekiston yozuvchilar uyushmasi adabiyot jamgarmasi nashiryoti, 2004.
6. Gulyamov S.S., Dadaboyev Y.T., Asadulina R.T., Abdullayev M. Logistika. Kuvayskiy uchebno-nauchno-proizvodstvenniy sentr, 2001.

Internet manbalari

1. Logistika. ru
2. Logistiks. ru

MUNDARIJA

№	Mavzular nomi	Soat- lar	Bet
1	“Agrologistika” fanining predmeti, vazifalari, asosiy tamoyillari va tushunchalari	2	5
2	Logistika konsepsiyasi	2	8
3	Qishloq xo‘jaligida makro logistik va mikro logistik tizimi	2	12
4	Qishloq xo‘jaligida makro logistik va mikro logistik tizimi	4	14
5	Xarid logistikasi	2	19
6	Taqsimot logistikasi	4	24
7	Qishloq xo‘jaligi logistikada zaxiralar	2	27
8	Qishloq xo‘jaligi logistikasida servis xizmati ko‘rsatish	2	31
9	Transport logistikasi	2	35
10	Qishloq xo‘jaligi logistikasida ombor xo‘jaligi	2	38
11	Axborot logistikasi	2	41
12	Molyaviy logistika	2	43
13	Logistik xizmat ko‘rsatish tizimida tovar belgilari va sertifikatsiyalash	2	45
	Jami	30	